

KULTÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV, v. v. i.,
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Časopis vychádza s finančnou
podporou Otvorenej akadémie*

otvorená
akadémia

HLAVNÁ REDAKTORKA
Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA
Adriana Ferenčíková, Robert
Hammel, Renáta Hlavatá, Ingrid
Hrubaničová, Martin Chochol,
Bronislava Chocholová, Ján Ka-
čala, Natália Kolenčíková, Ľubor
Králík, Jana Levická, Sibyla Mis-
lovičová, Lucia Molnár Satinská,
Slavomír Ondrejovič (čestný
člen), Judita Páleníková, Iveta
Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA
811 01 Bratislava, Panská 26

OBSAH KULTÚRA SLOVA – ROČNÍK 59 – 2025 – ČÍSLO 6

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

- KAČALA, Ján: Slovtvorná kvantita-
tívna variácia *-e/-ie* a *0/-ie* ako súčasť
rytmického zákona..... 321
- KRÁLIK, Ľubor: K pôvodu priezviska
Hevier (venované Danielovi Hevie-
rovi k narodeninám) 333
- ŠIMON, František – PAVEÁKOVÁ,
Ema – ŠIBALOVÁ, Mária: Sloven-
ské ekvivalenty anatomickeho termí-
nu *cranialis* 338

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

- Človečina na M – akí sme navonok
z pohľadu nárečí (1. časť). M. Ko-
vanová 345

ROZLIČNOSTI

- O výraze *mousse*. K. Piatková 359

SPRÁVY A POSUDKY

- Zákutia i úskalia slovenčiny v novej
Príručke slovenského jazyka pre ka-
ždého. J. Bilský 362

SPYTOVALI STE SA

- Vcelku* či *v celku*? S. Duchková 371

Z WEBOVEJ PORADNE

- Autobusa* či *autobusu*? 373
- O slovách *odbavenie* a *vybavenie* 373
- Význam slova *leháro* 373

Názov nového predmetu	373
Predložka <i>bezo</i>	374
Bodka za odkazom	374
Sloveso <i>brebentit</i>	374
Skloňovanie slova <i>zora</i>	374
Ako možno nazvať predajňu šišiek?	375
Výjadrenie budúceho času	375
Obsah 59. ročníka	376
Index 59. ročníka. S. Mislovičová.	380

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 59, 2025, č. 6 (17. 12. 2025). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i., Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Časopis vychádza s finančnou podporou Otvorenej akadémie. Hlavná redaktorka PhDr. Sýbyla Mislovičová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 12 €, jednotlivé čísla 2 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812826. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202 Distributed by Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej, P. Mudroňa 1, 036 01 Martin, Slovakia.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i., Bratislava
© Matica slovenská, Martin
Výtlačila tlačiareň Fork, s. r. o., 2025

Cena 2 €

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

Slovotvorná kvantitatívna variácia -e/-ie a 0/-ie ako súčasť rytmického zákona

JÁN KAČALA

Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: In the present article, a method of limiting adjacent word quantity in word formation that has hitherto been overlooked in the literature, specifically in the formation of diminutives in the neuter gender in contemporary standard Slovak, primarily with the help of the derivational suffix *-ko*. The non-quantitative-quantitative variation *-e/-ie* and *-0/-ie* is linked to the group of consonants such as *dl, tl, tn, bl, kl, kn, zn, sl, sm, dn, dr*, which includes a voiced or voiceless fricative consonant in combination with an unpaired sonorant consonant and standing immediately before the diminutive suffix *-ko*. This specific method of limiting quantity in word formation belongs to the area of rhythmic law in Slovak. As a progressive type of limiting quantity in a word or form, it is a fixed and, at the same time, the most characteristic part of the broader law of word quantity in standard Slovak.

Keywords: Rhythmic law in Slovak, law of word quantity in Slovak, quantitative variation *ie/e* and *ei/0*, word formation, form creation, morphology

Staršia slovenská slovotvorná literatúra v rámci výkladov o tvorení deminutív (t. j. zdrobnených podstatných mien) napospol zachytáva prípady typu *divadlo – divadielko* so súvzťažnou dvojicou *krídlo – krídelko* iba ako jednotlivé doklady ilustrujúce používanie prípony *-ko* a *-ce* na tvorenie zdrobnených slov a nepoukazuje na ne ako na súvzťažné javy zviazané na základe neuplatňovania či uplatňovania **rytmického zákona**. Tento zákon pritom chápeme ako jednu, ale jednako rozhodujúcu súčasť širšieho **zákona o slovnej kvantite**, ktorý reguluje výskyt kvantity vedľa seba stojacich slabík v tom istom slove či tvare v spisovnej slovenčine, tak ako sa prednostne uplatňuje najmä na konci, t. j. v tvarotvorných a slovotvorných príponách, alebo na začiatku slova v niektorých odvodzovacích predponách (bližšie o tomto zákone pozri v práci Kačala, 1995). V uvedených a podobných príkladoch ide totiž o **pravidelnú rozdielnu distribúciu kvantity** pri tvorení deminutív zo substantívneho základu, a to v závislosti od toho, či miestu kvantitatívnej variácie v tomto základe predchádza krátka alebo dlhá koreňová slabika. Uvedená tradícia sa v našej povojnovej slovotvornej literatúre vychádzajúcej v desaťročiach od konca 50. rokov 20. storočia (jednotlivé publikácie pozri v ďalšom výklade) udržiavala napriek tomu, že už roku 1955 Ladislav Dvonč v monografii o rytmickej zákonitosti v kapitole o tvorení podstatných mien stredného rodu príponami *-ko*, *-ce* na túto zákonitosť ako súladnú s rytmickým zákonom poukázal slovami: „Po predchádzajúcej dlhej slabike sa *ie* nahradzuje krátkou vkladnou samohláskou *e* (podobne ako v gen. pl.): *číslo – čísel – číselko*, *vlákno – vláken – vlákenko*, *krídlo – krídel – krídelko* a pod. V tomto prípade ide o zjav patriaci do rytmického zákona.“ (Dvonč, 1955, s. 61 – 62)

Ako ukazujú uvedené východiskové príklady, máme tu pred sebou tvorenie deminutív stredného rodu s príponou *-ko*: z hľadiska distribúcie kvantity pri tomto type tvorenia platí **pravidlo**, že keď ide o základ s krátkou záverečnou slabikou, medzi skupinu spoluhlások *dl*, *tl*, *sl*, *dr*, *zn*, *sm* a ďalšie skupiny spoluhlások stojacich na konci základu vsúva sa dvojhláska *ie*, ktorá má v spisovnej slovenčine platnosť dlhého nositeľa slabičnosti, t. j.: *divadlo – divadielko*; naproti tomu keď je predchádzajúca základová slabika dlhá, vsúva sa medzi uvedené spoluhlásky *dl*, *tl*, *sl*, *dr*, *zn*, *sm* a ďalšie spoluhláskové zoskupenia stojace na konci základu súvzťažná krátka samohláska *e*, napríklad: *krídlo – krídelko*. Na takto uplatňovanú distribúciu kvantity

v odvodenom slove so zdrobňovacím významom možno zo slovnej zásoby spisovnej slovenčiny uviesť dosť veľké množstvo presvedčivých dokladov, potvrdzujúcich uvedený stav aj kvantitatívne a nesúhlasný s naznačenou predstavou, že tu ide iba o isté viac či menej náhodné rozostavenie opísaného kvantitatívneho javu. Najprv prinášame početné príklady dvoj- aj viacslabičných slov na vkladnú dvojhlásku *ie*, ktorá v odvodených zdrobnených podobách zaujíma pozíciu jednak po krátkej základovej slabike a jednak (zriedkavo) pri jednoslabičných základových slovách s krátkou slabikou: *bidlo – bidielko, bradlo – bradielko, divadlo – divadielko, dno – dienko, držadlo – držadielko, heslo – hesielko, hrabadlo – hrabadielko, hradlo – hradielko, hrdlo – hrdielko, hrozno – hrozienco, hryzadlo – hryzadielko, hýbadlo – hýbadielko, chápadlo – chápadielko, kľačadlo – kľačadielko, kormidlo – kormidielko, kráčadlo – kráčadielko, krájadlo – krájadielko, kreslo – kresielko, kresadlo – kresadielko, kružidlo – kružidielko, kyvadlo – kyvadielko, lákadlo – lákadielko, lietadlo – lietadielko, lízadlo – lízadielko, maslo – masielko, mydlo – mydielko, napájadlo – napájadielko, okno – okienko, operadlo – operadielko, pečatidlo – pečatidielko, peklo – pekielko, písadlo – písadielko, prestieradlo – prestieradielko, puzdro – puzdierko, rebro – rebierko, remeslo – remesielko, rýpadlo – rýpadielko, sedlo – sedielko, sekadlo – sekadielko, sklo – skielko (aj skličko), slnko – slniečko, spájadlo – spájadielko, spínadlo – spinadielko, steblo – stebielko, stehno – stehienko, strúhadlo – strúhadielko, svetlo – svetielko, škrabadlo – škrabadielko, ťahadlo – ťahadielko, ťažidlo – ťažidielko, vahadlo – vahadielko, vedro – vedierko, veslo – vesielko, zabávadlo – zabávadielko, zábradlie – zábradielko, zapínadlo – zapínadielko, zrkadlo – zrkadielko. Pravidelný výskyt striedajúcej dvojhlásky *ie* v deminutíve zisťujeme aj vtedy, keď v základovom slove po jednoduchej spoluhláske stojí súvzťažná krátka samohláska *e*, napríklad: *čelo – čielko, koleno – kolienko, koleso – koliesko, poleno – polienko, pero – pierko, pradené – pradienko, rameno – ramienko, semeno – semienko, telo – tielko, veko – viečko, vreteno – vretienko*, menej často aj po skupine spoluhlások, napríklad *drevo – drievko, pleso – pliesko*; v týchto dokladoch už máme pred sebou alternáciu (striedanie) *e/ie*, nie alternáciu *o/ie* (t. j. vkladanie dvojhlásky medzi skupinu spoluhlások, tak ako sme to videli v prvej skupine príkladov). Bez alternačnej zmeny zostáva samohláska *e* v pozícii po dlhej slabike v dvojici *písmeno – písmenko*.*

Skupinu spoluhlások v uvádzaných príkladoch utvára znelá alebo neznelá šumová spoluhláska v spojení s nepárovou sonórnou spoluhláskou *l*, *m*, *n*, *r*, *v*. Ide teda o spoluhláskové skupiny *dl* (tá je najrozšírenejšia), *tl*, *tn*, *bl*, *kl*, *kn*, *hn*, *zn*, *nk*, *pl*, *sl*, *sm*, *dn*, *dr* (a nie je vylúčené ani spojenie iba nepárových spoluhlások *vn* či *rv*). Takéto striedanie sa uplatňuje aj v deminutívach mužského a ženského rodu utváraných príponami *-ok* a *-ka*, prípadne *-ienka*, ako to ukazujú príklady *hrebeň – hrebienok*, *kameň – kamienok*, *koreň – korienok*, *kvet – kvietok*, *plameň – plamienok*, *prameň – pramienok*, *prsteň – prstienok*; *jeseň – jesienka*, *pečeň – pečienka*; *sukňa – sukienka*; *sobota – sobotienka*, *sloboda – slobodienka*. Osobitne stoja prípady *večer – večierka*¹ a *večierka*² s prechodom odvodených slov do iného gramatického rodu, s osobitnou sémantickou náplňou a bez príznaku zdrobnenia.

Poznámka: Medzi príkladmi s deminutívnou odvodeninou sme uviedli niektoré podoby, ktoré sa v bežnej lexikografickej literatúre nezachytávajú, sú teda v reči potenciálne alebo v slovníkoch ešte nezachytené. Uvedenie takýchto podôb v našej stati odôvodňujeme najmä pravidelnosťou tohto slovotvorného procesu, celkovou bohatosťou deminutívnych odvodenín používaných v slovenčine a tým, že napríklad v oblastiach výroby, predaja a používania hračkárskeho výrobku sa mnohé z takých podôb už bežne vyskytujú, poznáme ich teda z každodennej hovorovej reči a rovnako rátať s ich používaním aj v našej bohatej a pestrej literatúre pre deti a mládež, v ktorej práve deminutíva majú svoje plné domovské právo.

Proti uvedeným dokladom s alternáciou *e/ie* stoja naznačené súvzťažné dvojice: *číslo – číselko*, *kridlo – kridelko*, *kúzlo – kúzelko*, *pádlo – pádelko*, *pásmo – pásemko*, *písmo – písemko*, *piadlo – piadelko*, *plátno – plátenko*, *sídlo – sídelko*, *súkno – súkenko*, *vlákno – vlákenko*, v ktorých sa pravidelne po predchádzajúcej dlhej základovej slabike medzi koncové spoluhlásky základu slova vkladá krátka samohláska *e*, máme v nich teda striedanie *o/e*. Pritom v slovách s koncovou skupinou spoluhlások *dl* a *tl* v deminutíve pred vkladnou samohláskou *e* nastáva zákonité striedanie spoluhlások *d/d'* a *t/t'*. V dvojiciach typu *hniezdo – hniezdočko* sa deminutívna podoba tvorí blízkou príponou *-očko* bez alternácie, rovnako aj v dvojici *miesto – miesteko* blízkou príponou *-ečko* (so sprievodnou alternáciou *t/t'* pred samohláskou *e*). Je zjavné, že v uvedených súvzťažných skupinách príkladov ide o výsledok procesu sledujúceho cieľ vyhnúť sa situácii, aby sa v danom

slove tesne popri sebe vyskytovali dve dlhé slabiky. Tento cieľ sa dosahuje výberom krátkej varírujúcej samohlásky ako pravidelnej zodpovedajúcej náhrady v pozícii po dlhej koreňovej slabike.

Skracovanie samohlásky v derivovanej zdrobnenej podobe oproti zodpovedajúcej dlhej slabike pozorujeme aj pri analogických ojedinele zastúpených podstatných menách ženského rodu, ako sú *pieseň* – *piesenka* (popri *pesnička*), *tieseň* – *tiesenka* (hoci túto poslednú podobu možno prijímať síce ako systémovo náležitú, ale zároveň iba potenciálnu v spisovnom jazyku). Pri tvorení zdrobnených podstatných mien zo základov v ženskom rode sa tu uprednostňujú početné iné slovotvorné prostriedky.

Stav vo výklade uvedených javov v odbornej literatúre, tak ako sme ho naznačili v úvode state, sa týka prvej samostatnej súhrnnej práce o slovenskej slovotvorbe s názvom *Slovotvorná sústava slovenčiny* z roku 1959 od Jána Horeckého, ďalej *Slovenskej lexikológie I. Tvorenie slov* z roku 1971 od toho istého autora, ako aj kolektívnej práce *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia* z roku 1980 od trojice autorov Pavel Ondrus, Ján Horecký, Juraj Furdík, v ktorej časť o tvorení slov vypracoval ten istý autor. V danej súvislosti však treba konštatovať aj to, že sústavný výklad slovotvornej problematiky v spisovnej slovenčine (v nadväznosti na svoju prácu *Kmeňoslovné úvahy* z roku 1943) predstavil už roku 1950 Belo Letz vo svojej súhrnnej *Gramatike slovenského jazyka*; ide o takmer stotridsaťstranovú kapitolu s tradičným názvom *Kmeňoslovie* (pozri Letz, 1950, s. 103 – 230). Je pozoruhodné, že tento autor v kapitolke o tvorení deminutív pomocou prípony *-ko* nezachytáva opisovaný systémový kvantitatívny rozdiel pri type *okno* – *okienko* proti *krídlo* – *krídelko*, no takýto rozdiel zaznamenáva pri type s paralelnými príponami na tvorenie deminutív v ženskom rode *-ôčka/-očka* v príkladoch ako *gul'a* – *gul'ôčka* proti *chvíľ'a* – *chvíľočka* (pozri Letz, 1950, s. 145 a 147).

Početné novšie lexikologické práce slovenských autorov zjavne pre svoje učebnicové zacielenie k nastolenej otázke kvantitatívnej variácie nezaujímajú stanovisko.

Teoretickú základňu javov, ktoré si tu bližšie všímame, podávajú autori Ábel Král – Ján Sabol v reprezentatívnom súhrnnom diele *Fonetika a fonológia* z roku 1989. Pri zvukových zmenách významovo-výrazových jednotiek jazyka zásadne rozlišujú medzi neutralizáciami a alternáciami, pričom pod-

statný rozdiel medzi nimi vidia v príslušnosti neutralizácie do oblasti ohýbania pomenovaní, kým pre výskyt alternácie je charakteristická oblasť tvorenia slov. **Neutralizácia** sa tu chápe ako fonologický jav a vymedzuje sa ako „zmena fonémy (prozodémy) na inú fonému (prozodému) vynútená zvukovým fonickým okolím“ (Král – Sabol, 1989, s. 319), pričom v rámci neutralizácií vokálnych protikladov sa tu na s. 321 – 322 osobitne preberá neutralizácia protikladu kvantitatívnosť – nekvantitatívnosť. Neutralizácia kvantity ako zvukový jav je typická predovšetkým pre tvaroslovnú rovinu spisovnej slovenčiny a uplatňuje sa pri ohýbaní významovo najzávažnejších a funkčne najvyužívanejších slovných druhov. Prejavuje sa ako „zvuková zákonitosť spisovnej slovenčiny... pravidlo o rytmicom krátení“, ktoré „sa v niektorých prípadoch naruša pod tlakom iných rovin“ (Král – Sabol, 1989, s. 321).

Naproti tomu **alternácia** ako fonologický alebo morfonologický jav je „zámena fonémy v rámci morfémy inou fonémou, fonematickou nulou alebo spojením foném“ (Král – Sabol, 1989, s. 336). Alternácie bývajú vokálne a konsonantické a v spisovnej slovenčine sa uznávajú kvalitatívne, kvantitatívne, kvalitatívno-quantitatívne alternácie a alternácie vokálu s nulou (c. d., s. 337). Rozoberané prípady patria k alternáciám vokálu s nulou; na s. 339 sa o tomto type píše: „Alternácia vokálu s nulou je dosť častá pri ohýbaní, v derivácii sa uplatňuje zriedkavo“ a ako príklady sa tu popri sebe uvádzajú práve kvantitatívnou alternáciou rozlíšené pomenovania *krídlo/krídelko* a *svetlo/svetielko* bez toho, žeby sa zaradovali medzi javy súvisiace s uplatňovaním rytmického zákona.

Na druhej strane autori priznávajú, že sa obidve oblasti vo viacerých rozmeroch prekrývajú, takže ostrá hranica medzi nimi neplatí (pozri Král – Sabol, 1989, s. 319, 337, 339 a i.). Z hľadiska rozoberanej témy sa žiada zvýrazniť, že analyzovaný jav sa tu interpretuje ako súčasť alternácií a nezaraduje sa ako jeden z procesov súvisiacich s obmedzovaním výskytu kvantity v rámci slova, prípadne tvaru podľa vymedzených pravidiel; uvádzajú sa tu teda tiež iba jednotlivé príklady s výskytom dvojhĺskovej prípony typu *divadlo – divadielko* alebo z druhej strany príklady s výskytom krátkej samohláskovej prípony typu *číslo – číselko*, t. j. bez poukázania na ich súvislosť z hľadiska uplatňovania alebo neuplatňovania zákona o slovnej kvantite, ktorým sa obmedzuje výskyt dvoch dlhých slabík stojacich vedľa seba v jednom slove, prípadne jeho istom tvare.

Úzku súvislosť neutralizácií a alternácií pripomína už Eugen Pauliny v práci *Fonológia spisovnej slovenčiny* (druhé, prepracované vydanie – pozri Pauliny, 1968) a potvrdzuje ju v práci *Slovenská fonológia* (pozri Pauliny, 1979). Skoršia publikácia sa vyznačuje tým, že v nej v kapitole *Spájanie morfém* (Pauliny, 1968, s. 90 – 118) podáva systematický výklad o neutralizáciách a alternáciách v spisovnej slovenčine, roztriedený podľa slovných druhov a v rámci nich osobitne v tvarosloví podľa vzorov a pri tvorení slov podľa odvodzovacích prípon. Pripomína tu aj prípady, ktorými sa zaoberáme v našej stati, ale iba jednotlivo, a okrem príkladu typu *rybôčka* a proti nemu *rúročka*, ktorý dáva priamo do súvisu s pôsobením rytmického zákona (pozri Pauliny, 1968, s. 72), pri iných príponách, najmä pri výklade neutralizácií a alternácií, tak nerobí.

Teoreticky sa téme neutralizácií a alternácií venuje najmä v publikácii z r. 1979. Tu na s. 149 píše, že „pri neutralizáciách a alternáciách ide teda v morfémach o nahrádzanie fonémy fonémou, resp. fonémy nulou“, a v inom kontexte pripomína: „Od neutralizácie sa líši alternácia tým, že pri nej nejde z hľadiska dnešnej fonologickej štruktúry o fonologický vplyv fonémy na fonému. Ide tu o pôsobenie morfémy na morfému, resp. o pôsobenie na fonému susediacej morfémy. Z hľadiska historickej gramatiky ide aj pri alternácii pôvodne vždy o neutralizáciu.“ (Pauliny, 1979, s. 160) Napriek zmene celkovej fonologickej štruktúry jazyka však „viaceré alternácie sú ešte dnes svojím charakterom a pravidelnosťou dosť blízke neutralizáciám... Podľa druhu prípony, ktorá pôsobí alternáciu, sú alternácie v odvodzovaní a alternácie v ohýbaní“ (Pauliny, 1979, s. 160 – 161). Autor sa tu kvantitatívnou súvzťažnosťou skúmaných dvojíc typu *okno* – *okienko* a *kridlo* – *kridelko* nezaobera a rytmický zákon ilustruje v rámci výkladu o neutralizácii kvantít nositeľa slabičnosti iba príkladmi z okruhu tvaroslovia (pozri c. d., s. 149 – 151).

Téme alternácie sa podrobne venuje aj Juraj Furdík v práci *Slovenská slovo tvorba* (pozri Furdík, 2004). Vyzdvihuje, že „v slovo tvorbe treba brať do úvahy systém hláskových zmien, ktoré síce narušajú formálnu totožnosť, zachovávajú však formálnu súvzťažnosť medzi tvarotvorným základom motivanta a slovo tvorným základom motivátu“ (Furdík, 2004, s. 49). Základné rozlíšenie medzi neutralizáciami a alternáciami autor vidí v tom, že „na úrovni flektívnej morfológie ide *skôr* o neutralizácie, na úrovni slovo tvorby

(„derivačnej morfológie“) ide *skôr* o alternácie“ (c. d., s. 49; zvýraznenie kurzívou je pôvodné). Autor konštatuje „vnútornú súvislosť jednak medzi alternačnými a neutralizačnými zmenami, jednak v ich fungovaní na morfolologickej a slovotvornej úrovni. Ako príklad v slovenčine môže slúžiť fungovanie tzv. rytmického zákona. Vzájomná podmienenosť striedania dlhých a krátkych slabík v slovenskom slove zásadným spôsobom vplýva na zvukovú podobu morfém jednak v morfolologickej paradigme (...), jednak vo dvojiciach slov spätých vzťahom slovotvornej motivácie; tu sa prejavuje buď neutralizáciou kvantity v slovotvornom formante – vznikajú tak fonologicky podmienené varianty formantu (*štvrtý* – *štvrt-ák*, ale *piaty* – *piat-ak*; *čaša* – *čaš-ník*, ale *stráž* – *stráž-ník*; *výroba* – *výrob-ný*, ale *hodváb* – *hodváb-ny*), buď alternáciou dlhého a krátkeho nositeľa slabičnosti v slovotvornom základe – vznikajú fonologicky podmienené varianty základu (*písať* – *pis-ár*, *stôl* – *stol-ár*, *reformácia* – *reformač-ný*)“ (Furdík, 2004, s. 49). Porovnanie systému alternácií v tvarosloví a slovotvorbe vyznačujúcich sa spoločným inventárom hláskových zmien autor uzatvára poznatkom, že „slovotvorné alternácie sú bohatšie než morfologické“ (Furdík, 2004, s. 50) a rozširujú sa najmä o osobitné prípady v prevzatých slovách. Z citovaných výkladov vyzdvihujeme najmä poznatok o vzájomnej podmienenosti striedania dlhých a krátkych slabík v slovenskom slove, tak ako sa prejavuje neutralizáciou dĺžky v slovotvornom formante, ako aj formuláciu o „neutralizácii kvantity v slovotvornom formante“. Do tejto skupiny prípadov patrí aj naša protikladná dvojica príkladov typu *divadlo* – *divadielko* so vsunutou slabičnou dvojhláskovou dĺžkou oproti *krídlo* – *krídelko* so vsunutou súvzťažnou krátkou samohláskou.

Zákon o slovnej kvantite v slovenčine, ktorý spomíname v našej stati, sme opísali v rovnomennej štúdii z roku 1995 (pozri Kačala, 1995; štúdia je zaradená aj ako súčasť našej knižnej publikácie o slovenskej kvantite a rytmickom zákone – pozri Kačala, 2014). Na rozdiel od rytmického zákona, prípadne pravidiel o rytmickom krátení, ako sa označuje v časti slovenskej odbornej literatúry, je to všeobecnejší zákon, vzťahujúci sa aj na javy skracovania kvantity v slove alebo tvare, ktoré sa nedajú zahrnúť pod označenie rytmický zákon. Niektoré z týchto javov vylúčil spod platnosti rytmického zákona už Ladislav Dvonč ako autor prvej knižnej monografickej štúdie o rytmickom zákone v slovenčine, publikovanej ešte roku 1955 (pozri

Dvonč, 1955, s. 59, 69, 99). V našom koncepte zákona o slovnej kvantite v slovenčine zahrňame pod javy podliehajúce obmedzovaniu kvantity v slove, prípadne tvare viaceré kvantitatívne pohyby v slove, prípadne tvare a rytmický zákon predstavuje iba jednu, hoci typologicky a početne najvýraznejšiu, ako aj perspektívne podstatnú súčasť tohto zákona, lebo utváraním nových slov a preberaním slov z cudzích jazykov a ich prispôsobovaním domácejmu systému sa pôsobnosť rytmického zákona neprestajne rozširuje a tak zároveň podporuje jeho životnosť.

V rámci širšieho zákona o slovnej kvantite rozlišujeme dvojaké pravidelné obmedzovanie kvantity v slabikách stojacich v slove tesne vedľa seba: progresívne a regresívne. **Progresívne pôsobenie na obmedzovanie kvantity** v slove a tvare je také, pri ktorom istá dlhá slabika slova spôsobuje skracovanie, prípadne neutralizáciu kvantity v bezprostredne **nasledujúcej slabike**; uskutočňuje sa predovšetkým **prostredníctvom rytmického zákona**, pri ktorom sa obmedzovanie výskytu kvantity v slove orientuje na **príponové tvarotvorné a rovnako aj slovotvorné slabiky**. Tie sú v slovenčine ako v zreteľne flektívnom type jazyka umiestnené na konci slova a podstata tohto obmedzovania výskytu kvantity spočíva v tom, že po predchádzajúcej dlhej koreňovej slabike systémovo **dlhé prípony nahrádzame** zodpovedajúcimi **krátkymi príponami**, čiže proti tvarom typu *knih-ám, tvrd-ý, pros-i-m* stoja po bezprostredne predchádzajúcej dlhej koreňovej slabike tvary *básň-am, biel-y, krút-i-m*.

Progresívny, t. j. v lineárnej postupnosti dopredu pôsobiaci ráz v obmedzovaní výskytu slovnej kvantity má aj **tvorenie substantívnych deverbatív** typu *zakáz-at' – zákaz-0, prikáz-at' – prikaz-0, vykáz-at' – výkaz-0, dokáz-at' – dôkaz-0, ukáz-at' – úkaz-0; na-hrádz-at' – ná-hrad-a; pre-bieh-at' – prie-beh-0* a podobne. Tu môžeme ukázať jestvovanie kvantitatívne silných substantívnych predpôn *zá-, prí-, vý-, dô-, ú-, ná-, prie-* a ďalších, ktoré v danom slovotvornom type nepodliehajú kvantitatívnej alternácii, lež naopak, vyvolávajú kvantitatívnu alternáciu typu dĺžka/krátkosť v susediacej prvej slabike základu. Ňou **sa** teda pôvodná **dlhá slabika** v základe pravidelne **nahrádza** zodpovedajúcou **krátkou slabikou** a tým sa predchádza možnosti, aby sa v bezprostrednom susedstve v danom pomenovaní vyskytli dve dlhé slabiky. Aj tu sa uplatňuje princíp obmedzovania kvantity v slove a výsledok tohto procesu je podobný tomu, ktorý sme konštatovali pri

uplatňovaní rytmického zákona, pravdaže, s tým rozdielom, že kvantitatívna variácia, v danom prípade kvantitatívna alternácia, prebieha nie na konci derivovaného slova, lež na jeho začiatku. V danej súvislosti môžeme zovšeobecniť aj poznatok, že práve koniec a začiatok slova sú tie miesta v slove, kde sa pôsobením tohto progresívneho spôsobu obmedzovania kvantity v slove, prípadne tvare uskutočňujú opisované kvantitatívne procesy.

Na treťom mieste uvádzame opačný, **regresívny spôsob obmedzovania výskytu kvantity** v slove, prípadne v tvare, ktorý spočíva v tom, že kvantitatívne silné prípony spôsobujú pri derivácii **zánik kvantity v predchádzajúcej základovej slabike**, a možno ho ilustrovať príkladmi typu *víno* – *vinár*, *vináreň*, *vinársky*, *múr* – *murár*, *murársky*, *murovať* (ale *múrový*, *múrik*, *múranica*), *písať* – *pisár*, *pisáreň*, *pisársky*, *stôl* – *stolár*, *stolársky*, *stolárstvo*, *stolík*, *drôt* – *drotár*, *drotársky*, *drotárstvo*, *drotárik* (ale *drôtený*, *drôtový*, *drôtik*, *drôtovňa*), *betón* – *betonár*, *betonáreň*, *vrtáť* – *vrták* (ale *vrtáčka*, *vrtací*, *vrtávať*), *križ* – *križiak*, *križiacky*, *križovať* (ale *križny*, *križový*, *križik*), *kôň* – *koniar*, *koniareň*, *koník*, *konský*, *mráz* – *mrazík* (aj *mrázik*), *mrazivý*, *mraziť*, *mrazený*, *mraziareň*, *fúz(y)* – *fuzáč*, *póza* – *pozér*. V týchto a ďalších typoch pripnutie kvantitatívne silných substantívnych prípon *-ár*, *-áreň*, *-ák/-iak*, *-ík*, *-áč*, *-ér* k substantívnemu základu má teda za následok skracovanie bezprostredne predchádzajúcej koreňovej slabiky, a tak v uvedených odvodených slovách zabraňuje výskytu bezprostredne po sebe idúcej slabičnej kvantity. Pravdaže, v týchto príkladoch napospol máme pred sebou staršiu vrstvu slovnej zásoby, v ktorej kvantitatívne alternácie prebiehali podľa iných pravidiel ako v súčasnej etape vývinu slovenského spisovného jazyka. Tento spôsob kvantitatívnej alternácie a jeho časové zaradenie potvrdzujú aj také prípady skracovania, keď pri tvorení podstatných mien zo slovesných základov nenasledovala prípona s dlhou, lež práve s krátkou slabikou alebo šlo či ide o bezpríponové tvorenie: *písať* – *pisa-tel'*, *pýtať* – *pyt-ač*, *rúbať* – *rub-ač*, *dobývať* – *dobyva-tel'*, *kúpiť* – *kup-ec*, *písať* – *pisk-ot*, *zísať* – *zisk-0*, *vrtáť* – *vrt-0* atď.

Skúmané kvantitatívne súvzťažné typy z oblasti tvorenia deminutív *sedlo* – *sedielko* a proti nemu *kridlo* – *kridelko* v zmysle predstavených dvoch progresívnych a jedného regresívneho typu obmedzovania výskytu kvantity v slove zaradíme tak do oblasti rytmického zákona a v rámci neho do jeho uplatňovania pri tvorení slov. Oblasť slovotvorby z hľadiska

obmedzovania výskytu kvantity v slabikách stojacich vedľa seba v jednom slove patrí plnohodnotne popri oblasti tvorenia tvarov v sústave tvaroslovia do sféry pôsobnosti rytmického zákona predovšetkým na základe **jestvovania súvzťažnej kvantitatívno-nekvantitatívnej sústavy bohato využívajúcich príponových morfémy** typu *-ník/-nik*, *-ár*, *-iar/-ar*, *-áreň*, *-iareň/-areň*, *-iatko/-atko*, *-ák*, *-iak/-ak*, *-ík/-ik*, *-íctvo/-ictvo*, *-áč/-ač* pri tvorení substantív a *-í(-ý)/-i(-y)*, *-ný/-ny*, *-ský/-sky* a ďalších pri tvorení adjektív a napokon *-núť/-nuť* pri tvorení slovík (tento jednotlivý prípad z okruhu tvorenia slovík sa istým spôsobom vyvažuje bohatým výskytom kvantitatívnej variácie prítomníkovej tematickej morfémy *i/i* pri slovesách bohato doloženého typu *robiť* a morfémy *á/a* pri slovesách rovnako početného typu *chytať* v tvaroch prítomníka). Rozbor témy uplatňovania sa rytmického zákona v oblasti tvorenia slov, opretý o bohaté príklady zo slovenského jazyka, pozri v našej stati z roku 2021 (Kačala, 2021). Táto **sústava paralelných kvantitatívno-nekvantitatívnych slovotvorných morfémy v slovotvorbe** je svojou podstatou súvzťažná s bohatou **sústavou paralelných kvantitatívno-nekvantitatívnych morfémy v oblasti tvorenia tvarov** pri najexponovanejších slovných druhoch a tým aj v okruhu kvantitatívno-nekvantitatívnej variácie potvrdzuje **blízku príbuznosť tvorenia tvarov a tvorenia slov** v slovenčine (porovnaj aj zodpovedajúce konštatovanie akademickej *Morfológie slovenského jazyka* – pozri Ružička a kol., 1966, s. 24). Tým plnohodnotne dokazuje široké a pravidelné uplatňovanie rytmického zákona nielen pri tvorení tvarov, ale aj v mnohotvárnej oblasti tvorenia slov; potvrdili sme to v citovanej štúdii z roku 2021 (pozri Kačala, 2021). Tento náš metodologický prístup k vymedzeniu obmedzovania kvantity v slove, prípadne v tvare nám jednoznačne pomáha práve pri vyšpecifikovaní rytmického zákona ako jedného z dvoch progresívnych spôsobov obmedzovania kvantity v slove, prípadne v tvare v spisovnej slovenčine nielen v tvarosloví, ale aj v tvorení slov.

V našej stati sme poukázali na dosiaľ v odbornej literatúre obchádzaný spôsob obmedzovania vedľa seba stojacej slovnej kvantity pri tvorení slov, konkrétne pri tvorení deminutív v strednom rode v súčasnej spisovnej slovenčine predovšetkým pomocou slovotvornej prípony *-ko*. Pritom nekvantitatívno-quantitatívna variácia *-e/-ie* a *-o/-ie* je viazaná na skupinu spoluhlások typu *dl*, *tl*, *tn*, *bl*, *kl*, *kn*, *zn*, *sl*, *sm*, *dn*, *dr*, zahŕňajúcu šumovú znelú alebo

neznelú spoluhlásku v spojení s nepárovou sonórnou spoluhláskou a stojacu tesne pred deminutívnou príponou *-ko*. Tento spôsob obmedzovania kvantity pri tvorení slov ako špecifický patrí do oblasti rytmického zákona v slovenčine, ktorý ako progresívny typ spôsobu obmedzovania kvantity v slove, prípadne v tvare je pevnou a zároveň najcharakteristickejšou súčasťou širšieho zákona o slovnej kvantite v spisovnej slovenčine.

LITERATÚRA

DVONČ, Ladislav: Rytmický zákon v spisovnej slovenčine. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1955. 256 s.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovtvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

HORECKÝ, Ján: Slovtvorná sústava slovenčiny. Podstatné meno. Prídavné meno. Sloveso. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959. 218 s.

HORECKÝ, Ján: Slovenská lexikológia I. Tvorenie slov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1971. 252 s.

KAČALA, Ján: Zákon o slovnej kvantite v slovenčine. Slavica Slovaca, roč. 30, 1995, č. 2, s. 128 – 137.

KAČALA, Ján: State o slovenskej kvantite a rytmickom zákone. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2014. 138 s.

KAČALA, Ján: Jestvovanie a uplatňovanie rytmického zákona v oblasti tvorenia slov. Kultúra slova, roč. 55, 2021, č. 1, s. 3 – 17.

KRÁL, Ábel – SABOL, Ján: Fonetika a fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 392 s.

LETZ, Belo: Gramatika slovenského jazyka. Bratislava: Štátne nakladateľstvo v Bratislave 1950. 584 s.

ONDRUS, Pavel – HORECKÝ, Ján – FURDÍK, Juraj: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.

PAULINY, Eugen: Fonológia spisovnej slovenčiny. Druhé, prepracované vydanie. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1968. 128 s.

PAULINY, Eugen: Slovenská fonológia. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 216 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

K pôvodu priezviska Hevier (venované Danielovi Hevierovi k narodeninám)

EUBOR KRÁLIK

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Abstract: The article analyzes the Slovak surname *Hevier*, also borne by the Slovak poet and artist Daniel Hevier who recently mentioned some hypotheses concerning its origin in a social network video. The author discusses the pros and cons of two already proposed explanations which connect the surname etymologically with: (1) Slovak *haviar* ‘miner’ (from Early New High German *hayer* ‘id.’); (2) Slovak *hever* ‘device used for lifting; wine siphon’ (from Middle, Early New High German *hever* ‘id.’). However, it is also possible to corroborate the tradition persisting in Daniel Hevier’s family according to which their surname (attested since 1804) was brought to Slovakia by a deserter from Napoleon’s army; cf. the evidence for the surname *Hevier* in France (mostly documented in Normandy, Aquitaine and Paris; see the Geneanet database). The question undoubtedly requires further genealogical research.

Keywords: Slovak language, onomastics, etymology of surnames, surname *Hevier*

Dňa 6. decembra 2025 sa dožíva významného životného jubilea Daniel Hevier, básnik a všestranný umelec, ktorý vo svojej tvorbe citlivo pracuje s jazykom a pokúša sa odhaľovať i „tajomstvo slov“ (porov. Hevier, 2025). Zaujalo ho aj jeho priezvisko, nad ktorého pôvodom sa zamyslel vo videu zverejnenom na sociálnej sieti (porov. Hevier, Pôvod priezviska...).

1. Jubilant, ktorý vyrastal v Prievidzi, v ňom uviedol, že sa stretol s názorom, podľa ktorého priezvisko *Hevier* vzniklo na základe slova *haviar* „baník“, keďže oblasť Prievidze je známa ťažbou hnedého uhlia. Z hľadiska

Štúdia vznikla s podporou grantovej agentúry VEGA (projekt č. 2/0126/24 Stručný etymologický slovník slovenčiny – 3., rozšírené a prepracované vydanie [1. etapa]). Použité skratky jazykov: čes. – český, hluž. – hornolužický, nem. – nemecký, rnhnem. – ranonovohornonemecký, slk. – slovenský, strhнем. – stredohornonemecký.

klasifikácie priezvisk podľa ich sémantickej motivácie by teda išlo o priezvisko podľa zamestnania; o takýchto priezviskách porov. Majtán (2014, s. 29 – 33).

Dodajme, že slovo *haviar* – v písomných pamiatkach staršej slovenčiny doložené už od 16. stor. (porov. Historický slovník slovenského jazyka [ďalej HSSJ], zv. 1, 1992, s. 400, s. v. *haviar*¹) – je nemeckého pôvodu; jeho etymologickým východiskom je rnhnem. *hauer* (v dnešnej spisovnej nemčine *Hauer*) ako činiteľské meno od slovesa *hauen* „sekať, rúbať“, t. j. doslova „kto seká, rúbe“, odtiaľ i „kto rúbe, dobýva rudu; baník“ (porov. Newerkla, 2011, s. 264). Zo staršej slovenčiny sú známe rôzne hláskové varianty tohto výrazu, ktorý je doložený aj so začiatočným *he-* či s koncovým *-ier*; porov. nasledujúce doklady uvedené v HSSJ: *ten hewer zemrel* (Jazernica 1554), *hewarom okolo petsto zlatich* (Liptovský Ján 1554), *dluh, ktery geden z hawieruw mu podluzen zostal* (Martin 1559). Formu *havier* uvádza aj Slovník slovenských nárečí (ďalej SSN; zv. 1, 1994, s. 556, s. v. *haviar*¹): *Havieri mali ťažký život a boli slabo plaťení* (Sebechleby, okr. Krupina). Zdá sa teda, že východiskový nemecký výraz bol do slovenčiny prevzatý v rôznych formách, aké zrejme mal v nemeckých nárečiach existujúcich v rôznych oblastiach slovenského jazykového územia;¹ takisto nemožno vylúčiť, že prevzatý germanizmus mohol byť už v slovenčine dodatočne hláskovo obmenený pod vplyvom iných významovo či formálne blízkych výrazov, v dôsledku pôsobenia ľudovej etymológie a pod. Východiskom pre vznik priezviska *Hevier* sa v takom prípade mohla stať predpokladaná forma **hevier* „baník“ – porov. hluž. *hewjer*, ktoré uvádza S. M. Newerkla (loco cit.) ako paralelu k čes. *haviř* a slk. *haviar*.

Žiaľ, takúto výkladovú hypotézu spochybňuje okolnosť, na ktorú vo svojom príspevku upozorňuje majster *Hevier* – jeho otec (t. j. nositeľ rovnakého priezviska) nepochádza z Prievidze, ale z Piešťan, ktoré nie sú baníckou oblasťou. V nadväznosti na to možno dodať, že podľa údajov Databázy priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995) malo priezvisko *Hevier* v uve-

¹ Okrem nárečových foriem zodpovedajúcich spisovnému nem. *Hauer* tu treba zrejme uvažovať aj o možnom ďalšom etymologickom východisku, a to o nárečových korelátach nem. *Häuer* ako variantu nem. *Hauer*, v ktorom nastala tzv. prehláska (nem. *Umlaut*) koreňového vokalizmu (*a > ä*). K nem. *Häuer* porov. doklady v lexikografických prameňoch zaradených do slovníkového portálu Wörterbuchnetz.

denom období spolu 43 osôb v 12 lokalitách (najviac v obci Piešťany – 9; Častkovce, okres Nové Mesto nad Váhom – 8; Rakovice, okr. Piešťany – 5; Borovce, okr. Piešťany – 4 a i.); prechýlenú podobu priezviska *Hevierová* malo 41 nositeľiek v 13 lokalitách (najmä Piešťany – 9; Častkovce – 7; Rakovice – 6; Bratislava-Petržalka – 4 a i.).

2. Jubilant zároveň pripomenul ďalší pokus o výklad svojho priezviska, v súvislosti s ktorým istý jeho kolega z literárnych kruhov poukázal na podstatné meno *hever* vo význame „sklenená násoska na ťahanie vína zo suda“ (Slovník súčasného slovenského jazyka [ďalej SSSJ], zv. 2, 2011, s. 78: výraz z oblasti vinárstva).

Slovo *hever* „násoska“ – písomne doložené od 17. stor. (porov. HSSJ, zv. 1, 1992, s. 402 – 403) – je podľa SSN (zv. 1, 1994, s. 562 – 563) známe ako vinársky termín z juhozápadoslovenských nárečí, v ktorých má rôzne variantné hláskové znenia. V analyzovanej súvislosti si zaslúži osobitnú pozornosť forma *heviér*, ktorá sa v SSN ilustruje dokladom *Šag aj máme heviére sklenné, ale boli aj plechové*, pochádzajúcim z Čachtíc v okrese Nové Mesto nad Váhom, kde bolo r. 1995 zaznamenané aj skúmané priezvisko (*Hevier* – 3 nositelia, *Hevierová* – 1 nositeľka; porov. Databáza priezvisk...).

Bolo by lákavé vysloviť domnienku, že priezvisko *Hevier* vzniklo na základe nárečového substantíva *heviér* „násoska“. V takom prípade by mohlo ísť o priezvisko podľa vlastností (porov. Majtán, 2014, s. 42 – 50), konkrétne o priezvisko prezývkového typu, ktorého nositeľ azda dostal prezývku s uvedeným významom podľa nejakej udalosti, ktorá pravdepodobne súvisela s vinárskou násoskou a upútala pozornosť miestneho spoločenstva.²

Slk. *hever* „násoska“ je etymologicky totožné so substantívom *hever* vo význame „1. prenosný nástroj na dvíhanie bremien, zdvíhadlo, zdvíhák“ (SSSJ, loco cit.; doložené od 18. stor., porov. HSSJ, zv. 1, 1992, s. 402) – pokiaľ uvažujeme o prezývkovom pôvode priezviska *Hevier*, nemožno akiste vylúčiť ani takéto významové východisko.

² Na úskalia rekonštrukcie pôvodnej sémantickej motivácie priezvisk prezývkového typu, pri ktorých možno ľahko identifikovať ich východiskové slovo, upozorňuje aj M. Majtán (2014): „Oveľa zložitejšie je uvažovať o tom, prečo a pri akej príležitosti vzniklo takéto priezvisko (a či pôvodná prezývka), čo bolo jeho motiváciou“ (s. 49). Treba tu počítať i s úlohou „nejakých dnes aj neznámych okolností, ktoré takéto prezývky mohli vyvolať“ (s. 42).

Z etymologického hľadiska je potrebné uviesť, že slk. *hever* je prevzaté zo strhnem., rnhnem. *hever*, *heber*³ (dnešné spisovné nem. *Heber*; Newerkla, 2011, s. 266), čo je zo slovotvorného hľadiska názov nástroja odvodený od nem. *heben* „dvíhať“ – nemecké slovo označuje nástroje či zariadenia slúžiace na dvíhanie bremien, ale aj na „zdvihnutie“ vína, t. j. na odobratie vzorky vína zo suda, na prenesenie vína z pivnice, na jeho umiestnenie do iného suda a pod. (porov. WDW Online-Wörterbuch, s. vv. *Heber*, *Weinheber*).

Nem. *Heber* však môže mať okrem významu nástroja („čo slúži na zdvihnutie či dvíhanie“) aj význam činiteľského mena, t. j. „kto niečo dvíha“ (porov. Deutsches Wörterbuch..., s. v. *Heber*), vďaka ktorému sa uvedený nemecký výraz stal označením rôznych zamestnaní – nem. *Heber* je doložené aj vo významoch „robotník v solivare, ktorý nakladá soľ na lode alebo povozy“,⁴ „nosič nákladov“⁵ či „úradník, ktorý vyberá dane a podobné povinné poplatky“⁶ (Ebner, 2015, s. 295; porov. i Digitales Familiennamenwörterbuch..., s. v. *Heber*). Nazdávame sa, že aj takáto sémantika nem. *Heber* by mohla predstavovať vhodné východisko pre úvahy o nemeckom pôvode priezviska *Hevier*, ktoré by v takom prípade patrilo z motivačného hľadiska k priezviskám podľa zamestnania (porov. vyššie).

3. Majster *Hevier* vo svojom príspevku na sociálnej sieti zároveň pripomenul, že podľa ich rodinnej tradície je priezvisko *Hevier* doložené od r. 1804, keď do dediny Rakovice pri Piešťanoch „zavítal nejaký zbeh od Napoleona“, ktorý sa tam usadil; z toho by vyplývalo, že ide o priezvisko francúzskeho pôvodu.

Žiaľ, priezvisko *Hevier* nenachádzame v slovníku francúzskych priezvisk od M.-Th. Morletovej (Morlet, 1997), čo by znamenalo, že uvedené priezvisko – pokiaľ skutočne existuje – nie je vo Francúzsku zrejme natoľko časté, aby bolo žiaduce zaradiť ho do syntetizujúceho diela uvedeného typu.

Takýto záver môžu potvrdzovať údaje dostupné v genealogickej databáze Geneanet, v ktorej nachádzame samostatnú stránku venovanú priezvisku *Hevier* (porov. Origine et popularité...). Zmienené priezvisko sa na nej charakterizuje ako „málo frekventované“; na základe údajov z obdobia od

³ Takúto východiskovú formu reflektuje doklad *hebir na wino* (Likava 1664; HSSJ, loco cit.).

⁴ Doslova „ktorý dvíha soľ“ (a ďalej ju nakladá na dopravný prostriedok“).

⁵ T. j. „kto dvíha náklad (a prenáša ho)“.

⁶ K významovému vývinu „dvíhať“ > „vyberať dane, poplatky a pod.“ porov. slk. *vyzdvihnúť* „vybrať niečo deponované, uložené, uschované“ (pôvodne o peniazoch, od 16. stor.; porov. HSSJ, zv. 6, 2005, s. 656, význam č. 3).

r. 1600 až dodnes bolo najviac jeho nositeľov dokumentovaných v oblasti Normandie (departement Calvados: obec Saint-Philbert-des-Champs – 48, Lisieux – 16, Pin – 13, Honfleur – 9; departement Eure: obec Morainville-Jouveaux – 14, Noards – 8), v oblasti Akvitánie (departement Dordogne: obec Chenaud – 25, Petit-Bersac – 24) a v Paríži (18 nositeľov).

Tieto informácie môžu nepochybne len podporiť predpoklad o francúzskom pôvode priezviska (ktorého pôvodný význam či etymológiu, žiaľ, zatiaľ nepoznáme). Viac svetla do tejto otázky by azda mohol vniesť ďalší genealogický výskum, ktorý by akiste bolo potrebné realizovať nielen v slovenských, ale aj vo francúzskych archívoch.

LITERATÚRA

Databáza priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995). Dostupné na https://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html [cit. 6. 10. 2025].

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Dostupné na <http://dwb.uni-trier.de/de/> [cit. 6. 10. 2025].

Digitales Familiennamenwörterbuch (DFD). Dostupné na <https://www.namenforschung.net/dfd/woerterbuch/liste/> [cit. 6. 10. 2025].

EBNER, Jakob: Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen. Berlin – Boston: Walter de Gruyter GmbH 2015. VII, 1 027 s.

HEVIER, Daniel: Pôvod priezviska *Hevier* a zaujímavosti o menách. Dostupné na <https://www.tiktok.com/@daniel.hevier.hevi/video/7474317268885753110> [cit. 6. 10. 2025].

HEVIER, Daniel: Tajomstvo slov. Ako sa nestratiť v labyrinte slovenčiny. Bratislava: Hevi 2025.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A – J. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 6. T – V. Red. M. Majtán – R. Kuchar – J. Skladaná. Bratislava: Veda 2005. 700 s.

MAJTÁN, Milan: Naše priezviská. Bratislava: Veda 2014. 196 s.

MORLET, Marie-Thérèse: Dictionnaire étymologique des noms de famille. Nouvelle édition revue et augmentée. [Paris]: Librairie Académique Perrin 1997. 1 028 s.

NEWERKLA, Stefan Michael: Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Zweite, durchgehend überarbeitete und aktualisierte Aufl. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang GmbH – Internationaler Verlag der Wissenschaften 2011. 780 s.

Origine et popularité du nom *Hevier*. Dostupné na <https://www.geneanet.org/nom-de-famille/HEVIER> [cit. 6. 10. 2025].

Slovník slovenských nářečí. I. A – K. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L. Ved. red. A. Jarošová – K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2011. 1 087 s.

WDW Online-Wörterbuch 5.1. Internationales und interregionales Fachwörterbuch zur Sprache und Kultur des Weines. Dostupné na <https://wdw.uni-trier.de/onlinewb/> [cit. 6. 10. 2025].

Wörterbuchnetz. Version 01/25. Dostupné na <https://woerterbuchnetz.de/> [cit. 6. 10. 2025].

Slovenské ekvivalenty anatomického termínu *cranialis*

FRANTIŠEK ŠIMON (Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach) – EMA
PAVEĽÁKOVÁ (Lekárska fakulta Univerzity Komenského v Bratislave) – MÁRIA ŠIBALOVÁ
(Lekárska fakulta Univerzity Komenského v Bratislave)

Abstract: The article focuses on the terminological analysis of the Latin adjective *cranialis* and its Slovak equivalents in both historical and contemporary anatomical nomenclature. The origin of this term, derived from the Greek *kranion* (skull), gradually became established in the naming of cranial nerves, brain membranes, and anatomical structures related to the skull. The paper traces the development of Latin terms for nerves emerging from the brain (*nervi cerebri*, *nervi capitis*, *nervi craniales*, *nervi encephalici*) and their Slovak translations, ranging from “brain nerves” to the current “head nerves”. It highlights the inconsistency of Slovak equivalents (*hlavový*, *mozgový*, *lebkový*, *horný*) and the tension between the formal and semantic aspect of the anatomical terms.

Keywords: anatomical nomenclature, Latin adjective *cranialis*, cranial nerves

Úvod

Latinské adjektívum *cranialis* je odvodené od latinského slova *cranium*, ktoré je prevzatím zo starogréckeho *kranion*, čo znamená lebka, ale aj všeobecne hlava (Liddell – Scott – Jones, 1996, s. 989), v anatomickej nomenklatúre však jednoznačne lebka. Jeho ekvivalentom v slovenčine je tak adjektívum s vkladnou hláskou lebečný alebo novšie lebkový. Latinské adjektívum sa v anatomickej nomenklatúre vyskytuje viackrát, no v slovenskej anatomickej nomenklatúre nemá jednotný ekvivalent. V príspevku sa budeme venovať historickému vývoju latinských a slovenských anatomických termínov s týmto adjektívom a ich používaniu v humánnej a vo veterinárnej nomenklatúre. Vychádzame z historickej latinskej a slovenskej lekárskej literatúry, anatomických nomenklatúr, učebníc anatómie a lekárskeho slovníkov, pričom berieme do úvahy chronologický aspekt.

Nervi craniales, hlavové nervy

Nervi craniales je súhrnný názov pre párové nervy, ktoré vychádzajú priamo z mozgu (gr. *encephalon*¹, lat. *cerebrum*) alebo, ako hovorí známy rakúsky anatóm J. Hyrtl (1810 – 1894), pre dvanásť mozgových apoštolov (1880, s. 595). Do konca XIX. storočia ich poznala anatómia skutočne len dvanásť, neskôr sa objavil v anatomickej literatúre už aj opis trinásteho páru, ale nový nerv dostal číslo 0 (Šimon – Marečková – Páč, 2011, s. 448). Prívlastok latinského substantíva *nervi*, nervy, prešiel v dejinách anatomickej nomenklatúry istým vývojom, ktorý sa odráža aj v slovenskej nomenklatúre. Pôvodne sa v starogréckej lekárskej literatúre hovorilo o nervoch vychádzajúcich z mozgu, napr. slávny grécky lekár Galénos (129 – 210 po Kr.) píše: *to ap' enkefalú kataferomenon neuron*, t. j. nerv vedený z mozgu (1824, s. 88). V tejto tradícii pokračuje i zakladateľ novovekej anatómie A. Vesalius (1514 – 1564), ktorý používa formuláciu *nervi a cerebro originem ducentes* (1543, s. 324), t. j. nervy, ktorých počiatok je v mozgu, alebo jednoduchšie *nervi cerebri* (1543, passim), t. j. nervy mozgu. Neskôr sa začína v rovnakej súvislosti objavovať slovo *cranium*, lebka. Napr. anglický anatóm Th. Willis (1621 – 1675) situuje počiatok menovaných nervov do oblasti lebky, keď hovorí *nervorum paria intra cranium oriunda* (1666, s. 204), t. j. páry nervov vznikajúcich v lebke. Podobne sa vyslovuje nemecký anatóm Sömmerring (1755 – 1830), ktorého dizertačný spis sa volá *De basi encephali et originibus nervorum cranio egredientium* (1778), t. j. *O spodine mozgu a počiatkoch nervov vychádzajúcich z lebky*. Napokon v roku 1797 nemecký anatóm K. S. Andersch (1732 – 1777) použil termín *nervi capitis* (1797, s. 1), t. j. nervy hlavy (lat. *caput*, hlava). Tieto varianty spolu s ďalšími sa potom striedavo vyskytujú v neskorších zjednocujúcich anatomických názvosloviach. V Bazilejskej anatomickej nomenklatúre (ďalej BNA) z roku 1895 to boli *nervi cerebrales*, mozgové nervy (His, 1895, s. 88), v Jenskej nomenklatúre (ďalej INA) z roku 1935 *nervi capitales*, hlavové nervy (Stieve, 1949, s. 125), v Parížskej nomenklatúre (ďalej PNA) z roku 1955 sa presadili *nervi craniales*, doslova lebkové nervy (Dvořák, 1960, s. 145). V piatej revízii PNA z r. 1980 bol pripojený synonymný termín s adjektívom *encephalicus* (od gr. *enkefalos*, mozog), *nervi encephalici*, mozgové nervy (Nomina ana-

¹ Forma *encephalon* vznikla latinizáciou gréckeho *enkefalos*.

tomica, 1983, s. 73). Druhé vydanie poslednej medzinárodnej nomenklatúry Terminologia anatomica 2 (ďalej TA2) ponúka ako oficiálny názov *nervi craniales*, ale v nejasnej kolónke „other“, t. j. iné (názvy?), aj termíny *nervi cerebrales*, mozgové nervy, a *nervi capitales*, hlavové nervy. V poznámke sa opakuje text z PNA, že ani *cranialis*, ani *encephalicus* nie sú uspokojujúce názvy, ale *cranialis* je bežnejší a „ľahší na výslovnosť“ (FIPAT, 2019).

Slovenské ekvivalenty pre názov nervi craniales

Zmeny latinského súhrnného názvu pre nervy vychádzajúce z mozgu sa prejavujú aj v slovenskej anatomickej nomenklatúre. V prvých slovenských publikáciách sa vyskytuje názov modzgové nervy (Carmen, 1920, s. 44; Weigner, 1924, s. 76), ktorý zodpovedá termínu *nervi cerebrales* v BNA. Prvá slovenská nomenklatúra Ledényiho má podobné znenie mozgové čuvy (1935, s. 134), teda má modernejšiu podobu adjektíva, ale starší ekvivalent latinského termínu *nervus*. Po ustanovení termínu *nervi capitales* v INA sa objavujú aj v slovenskej odbornej tlači ekvivalenty hlavové nervy (Mráz, 1956, s. 555; Čierny, 1959, s. 257). Druhá slovenská anatomická nomenklatúra (ďalej AN) tiež pokračuje s týmto ekvivalentom (Anatomické názvoslovie, 1962 s. 182) a rovnako nomenklatúra Holomáňovej a Brucknerovej (2003, s. 68; ďalej AN – HB). Slovenské adjektívum hlavový sa okrem toho vyskytuje ešte raz vo všetkých slovenských nomenklatúrach ako ekvivalent termínu *vena cephalica*, hlavová žila (gr. *kefalé*, hlava, gr. *kefalikos* „súvisiaci s hlavou“, pôvodne „žila začínajúca sa v hlave“).

V PNA však máme aj termín označujúci časť XI. hlavového nervu, vedľajšieho nervu, *radices craniales*, ktorý má však v AN slovenský ekvivalent lebečné korene (1962, s. 189). Neskôr sa názov zmenil, použil sa v ňom singulár, *radix cranialis*, a v AN – HB je to lebkový koreň (2003, s. 74). Podobne časť zrkovitého nervu, t. j. druhého hlavového nervu, *pars intracranialis*, má slovenský ekvivalent vnútrolebková časť (AN – HB, 2003, s. 89). Tieto termíny častí hlavového nervu sú teda motivované doslovným významom slova *cranium*, lebka.

Slovenské ekvivalenty názvov mozgových blán

Adjektívum *cranialis* sa v súčasnosti nachádza aj v pomenovaniach mozgových blán. Tie mali v latinskej podobe PNA pôvodne znenie *dura mater*

encephali, *pia mater encephali* a *arachnoidea (mater) encephali*, v slovenskej nomenklatúre tvrdá plena mozgu, cievnatka mozgu a pavúčnica mozgu (AN, 1962, s. 181 – 182). Terminologia anatomica (ďalej TA) z roku 1995 zmenila termíny na *dura mater cranialis*, *pia mater cranialis* a *arachnoidea mater cranialis*, teda doslova lebková tvrdá plena, lebková cievnatka, lebková pavúčnica. V TA2 sa ako synonymá uvádzajú aj pôvodné podoby z PNA (2019). Keď v AN sa používal výraz mozog ako nezhodný prívlastok, v AN – HB je v adjektívnej podobe, teda tvrdá mozgová blana (správnejšie by bolo mozgová tvrdá blana), mozgová cievnatka a mozgová pavúčnica (2003, s. 24 – 25).

Cranialis vo veterinárnej nomenklatúre

Cranialis sa používa vo veterinárnej anatomickej nomenklatúre v dvojici *cranialis – caudalis* aj na vyjadrenie smeru. Vychádza sa z horizontálnej polohy zvieratá, takže *cranialis* je bližšie k hlave, *lebke*, *caudalis* (lat. *cauda*, chvost), bližšie k chvostu. S týmto významom sa tieto adjektíva používajú vo vzťahu ku krku, trupu a končatinám proximálne, t. j. bližšie k trupu, od zápästia a predpätia. V ostatných prípadoch tieto termíny poukazujú na vzťah k lebke alebo chvostu (Danko – Šimon – Artimová, 2011, s. 12). Slovenská veterinárna anatomická nomenklatúra používa pri dvojici *cranialis* a *caudalis* ako slovenské ekvivalenty poslovenčené termíny kraniálny a kaudálny. V humánnej anatómii sa vychádza zo vzpriamenej polohy, takže sa tam používa pre tento prípad dvojica *superior*, horný, a *inferior*, dolný. V TA2 je poznámka, že hoci sa už v roku 1895 považovalo za nevhodné používať tieto adjektíva pri pomenúvaní ľudských anatomických útvarov s ich smerovými významami, napriek tomu boli schválené, najmä keď je žiaduce odkazovať na porovnávaciu anatómiu (2019). Adjektívum *cranialis* v tomto význame sa používa hlavne v neuroanatómii a v synonymách, napr. *incisura superior vertebrae* vs. *incisura cranialis vertebrae*, horný zárez stavca. V humánnej anatómii mimo nomenklatúry sa však tieto výrazy bežne používajú, kraniálne je smerom k hlave alebo horným častiam, kaudálne je smerom od hlavy k dolným častiam (Jarmey, 2023, s. 10).

V slovenskej veterinárnej anatomickej nomenklatúre máme aj prípady, keď sa význam adjektíva *cranialis* vôbec v slovenskej podobe nevyskytuje, resp. slovenské ekvivalenty nemajú celkom rovnakú motiváciu ako ich la-

tinské náprotivky. Ide o termíny *apertura thoracis cranialis*, kraniálny otvor hrudníka, a *apertura pelvis cranialis*, kraniálny otvor panvy, ktoré majú slovenskú podobu vchod hrudníka, resp. vchod panvy. Opozitom sú termíny *apertura thoracis caudalis* a *apertura pelvis caudalis*, východ hrudníka, resp. východ panvy (Danko – Šimon – Artimová, 2011, s. 26). V humánnej anatómii v latinskej nomenklatúre sú v týchto termínoch adjektíva *superior* a *inferior*, v slovenskej verzii horný a dolný (AN – HB, 2002, s. 50).

Záver

Súhrnne má teda latinský termín *cranialis* v slovenskej nomenklatúre viac ekvivalentov: hlavový, mozgový, lebkový (v staršej nomenklatúre lebečný), horný alebo poslovenčenú podobu kraniálny. Je to výsledok historického vývoja nielen slovenskej, ale aj medzinárodnej anatomickej nomenklatúry. Fakt, že nervy, ktoré vychádzajú z mozgu, sa v latinčine nazývajú doslova lebkové a v slovenčine hlavové, nie je v zhode s kritériami kladenými na termíny. Dostáva sa tu do rozporu kritérium ustálenosti s motiváciou latinskej aj slovenskej formy termínu. Riešením by bolo považovať latinské adjektívum *cranialis* za viacvýznamové, tak je to aj v niektorých lekárskejších slovníkoch. Dva veľké slovníky používané u nás majú pre *cranialis* len významy lebkový a horný (Vokurka et al., 2003, s. 154; Kábrt – Kábrt, 2004, s. 299). Paradoxne starší a menší Kábrtov slovník má aj význam hlavový (Kábrt – Valach, 1981, s. 87). Najďalej sa dostal nemecký slovník lekárskej terminológie, ktorý vysvetľuje *cranialis* ako „patriaci k lebke, hlave, mozgu” (Becher – Lindner – Schulze, 1986, s. 115). Tento problém nie je len historický, ale musí sa riešiť aj v súčasnosti. Máme niekoľko termínov s týmto adjektívom, ktoré sú v TA2 novo zavedené, teda v slovenskej nomenklatúre pre ne ešte nemáme ekvivalent a bude sa treba rozhodnúť pre slovenské znenie. Bude súhrnný termín *pars cranialis systematis muscularis* hlavová alebo lebková časť svalového systému, *venae craniales* hlavové alebo lebkové žily? Aj spomínaný termín *radix cranialis* má opozitum *radix spinalis*, a keď zoberieme do úvahy opozitá *nervi craniales* a *nervi spinales*, hlavové nervy a miechové nervy, tak by sme mohli očakávať, že slovenský ekvivalent latinského *radix cranialis* bude hlavový koreň. V nomenklatúre AN – HB však autorky uprednostnili pôvodný význam slova *cranium*, lebká, teda lebkový koreň (2003, s. 74). Existencia druhého vydania TA, ktoré

obsahuje viacero nových termínov, otvára aj otázku vydania novej verzie slovenskej anatomickej nomenklatúry, na ktorej by mali spolupracovať anatómovia s filológmi.

LITERATÚRA

- Anatomické názvoslovie. AN, Ed. Ján Horecký. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1962. 575 s.
- ANDERSCH, Karl Samuel: *Tractatio anatomico-physiologica de nervis humani corporis aliquibus*. Regiomonti: A. Fasch 1797. 187 s.
- BECHER, Ilse – LINDNER, Albert – SCHULZE, Peter: *Lateinisch-griechischer Wortschatz in der Medizin*. Berlin: Verlag Volk und Gesundheit 1986. 251 s.
- CARMEN, Július: *Slovenský domáci lekár a radca*. 2. vyd. Detroit: Home Doctor Publishing Company 1920. 995 s.
- CIERNY, Gustáv: O princípe lokalizácie motorických buniek v predných stĺpcoch šedej hmoty miechy. In: *Bratislavské lekárske listy*, 1959, roč. 39/II, č. 4, s. 257 – 262.
- DANKO, Ján – ŠIMON, František – ARTIMOVÁ, Jozefa: *Nomina anatomica veterinaria*. Slovenské veterinárske anatomické názvoslovie. Košice: UVLF 2011. 267 s.
- DVOŘÁK, Jiří: *Srovnávací slovník anatomických nomenklatur*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1960. 293 s.
- FIPAT. Terminologia anatomica. Federative International Programme for Anatomical Terminology on Anatomical terminology. Stuttgart – New York: Thieme 1998. Dostupné na <https://ifaa.unifr.ch/Public/EntryPage/ShowTA98.html> [cit. 24. 7. 2025].
- FIPAT. Terminologia Anatomica. 2nd ed. Federative International Programme for Anatomical Terminology. 2019. Dostupné na <https://libraries.dal.ca/Fipat/ta2.html> [cit. 24. 7. 2025].
- GALENOS, Claudius: *De symptomatum causis*. In: *Opera Omnia VII*. Leipzig: Cnoblochii 1824, s. 85 – 272.
- HIS, Wilhelm: *Die anatomische Nomenclatur. Nomina anatomica, Verzeichniss der von der Anatomischen Gesellschaft auf ihrer IX. Versammlung in Basel aufgenommenen Namen*. Leipzig: Verlag von Veit & Comp 1895. 180 s.
- HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: *Anatomické názvy II*. Bratislava: Elán 2002. 142 s.
- HOLOMÁŇOVÁ, Anna – BRUCKNEROVÁ, Ingrid: *Anatomické názvy III*. Bratislava: Elán 2003. 153 s.
- HYRTL, Joseph: *Onomatologia anatomica*. Wien: Braumüller 1880. 626 s.
- JARMEY, Chris: *Atlas svalov*. Bratislava: Lindeni 2023. 288 s.
- KÁBRT, Jan – KÁBRT, Jan Jr.: *Lexicon medicum*. 2. vyd. Praha: Galén 2004. 1136 s.
- KÁBRT, Jan – VALACH, Vladislav: *Stručný lékařský slovník*. 2. vyd. Martin: Osveta 1981. 480 s.
- LEDÉNYI, Julius: *Nomina anatomica. Slovenské telovedné názvoslovie*. Turčiansky Svätý Martin: Matica slovenská 1935. 243 s.
- LIDDELL, Henry George – SCOTT, Robert – JONES, Henry Stuart: *A Greek-English Lexicon*. Oxford: Clarendon Press 1996. 2042 + XXXI + 320 s.
- MRÁZ, Štefan: *Sluchové a vestibulárne poruchy pri neuroinfekciách*. In: *Bratislavské lekárske listy*, 1956, roč. 36/II, č. 9, s. 552 – 556.

Nomina anatomica. International Anatomical Nomenclature Committee [ed.] Baltimore: Williams & Wilkins 1983. 19 + 86 + 38 + 38 s.

SOEMMERRING, Samuel Thomas: De basi encephali et originibus nervorum cranio egredientium libri quinque. Goettingae: Vandenhoeck 1778. 184 s.

STIEVE, Hermann: Nomina anatomica. Jena: G. Fischer 1949. 162 s.

ŠIMON, František – MAREČKOVÁ, Elena – PÁČ, Libor: On the terminology of cranial nerves. In: Annals of anatomy, 2011, roč. 193, č. 5, s. 447 – 452.

VESALIUS, Andreas: De humani corporis fabrica. Basileae: Officina Ioannis Oporini 1543. 663 s.

VOKURKA, Martin – HUGO, Jan a kol.: Velký lékařský slovník. Praha: Maxdorf – Jessenius 2003.

WEIGNER, Karel: Teloveda. Poslovenčil A. Chrappa. Praha: Nákladem Profesorského nakladatel'stva a knihkupectva 1924. 115 s.

WILLIS, Thomas: Cerebri anatome cui accessit nervorum descriptio et usus. Amstelodami: Apud Gerbrandum Schagen 1666. 456 s.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Človečina na M – akí sme navonok z pohľadu nárečí (1. časť)

MARTINA KOTVANOVÁ

Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i

Abstract: The submitted paper focuses on the lexicon of Slovak dialects, specifically on words denoting physical (or physiological) characteristics of people that begin with the consonant *m*. It presents dialectal expressions referring to various aspects of physical appearance – from body constitution (height, weight) and observable developmental stages (infant, child, young person) to features of outward appearance such as neglected look, skin color, disguise, or overall grooming. The study also explores the evaluation of individual physical traits (particularly facial ones – freckles, blinking, cleft lips, etc.), visible indicators of health (illness, weakness), and manifestations of certain behavioral tendencies (such as inclination to smoking or alcohol consumption, unclear speech, or left-handedness).

A subsequent paper will continue this research by offering an overview of dialectal vocabulary describing mental (psychological) characteristics of individuals and their placement within cultural and social structures.

Keywords: Slovak dialects; words beginning with the consonant *m*; physical features; observable behavioral traits; society; expressive vocabulary

My ľudia sme všelijakí. Každého človeka charakterizuje špecifický súbor rôzne kombinovaných vlastností, majúci genetický základ a podmienených životným prostredím. Taktiež sa od seba odlišujeme vonkajším vzhľadom – farbou a dĺžkou vlasov, sfarbením očí, tvarom nosa a pier, výš-

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektov Plánu obnovy a odolnosti SR, projekt č. 09I03-03-V02-00045, financovaného EÚ NextGenerationEU a VEGA č. 2/0114/22 Slovník slovenských nárečí.

kou, typom postavy či prítomnosťou materského znamienka. Istú paralelu, resp. analógiu badáme aj v slovnej zásobe. V súboroch slovníkových hesiel na jednotlivé začiatkové písmená abecedy nájdeme bohatý diapazón slov vyznačujúci sa jedinečnosťou, ak zohľadníme kombináciu jazykovej formy, významu, kvalifikátorov, schopnosti utvorenia frazeologickej alebo lexikalizovanej jednotky či lokality výskytu.

Takisto ako k ľuďom, aj k slovám môžeme inklinovať alebo sa im vyhýbať na základe pozitívneho, negatívneho alebo neutrálneho dojmu, ktorý v nás vyvolávajú. Niektoré osoby a takisto aj slová si vyberáme zámerne, na iné natrafíme nečakane. Podobne to bolo aj pri výbere témy tohto príspevku. V súvislosti s digitalizáciou údajov v archívoch dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV, predstavujúcich materiál- nu bázu pripravovaného Slovníka slovenských nárečí, nás zaujali heslá so začiatkovým písmenom *m* pomenúvajúce tak vonkajšie črty človeka, ako aj vnútorné ľudské vlastnosti. Pri spracúvaní príspevku sme sa okrem tejto skutočnosti inšpirovali článkom M. Smatanu (2018) *Šťavnato, ale s mierou (o nadávkach v nárečiach)*¹.

Už od nepamäti majú ľudia tendenciu komentovať a hodnotiť výzor iných ľudí, spravidla najmä typ postavy. Preto nie je prekvapením, že rôzne expresívne hodnotiace prívlastky a pomenovania, vzťahujúce sa nielen na ženy, ale aj mužov a deti, sú bohato zastúpené aj v lexike slovenských nárečí.

V nasledujúcej časti predstavíme celú škálu výrazov pomenúvajúcich fyzické vlastnosti – od pozitívnych, ako sila a zdatnosť, až po tie negatívne vnímané, medzi ktoré patria najmä tučnota či nemotornosť. A možno sa to nezdá, ale aj v tradičnej ľudovej kultúre sú niektoré hodnotenia ovplyvnené rodovými stereotypmi. Minimálne lexémy spracované pod písmenom *m* obsahujú kritickejšie hodnotenie ženskej postavy, zatiaľ čo pri mužoch to nie je také jednoznačné, ak sa napr. zameriame na silu a mohutnosť, považované za ich pozitívne vlastnosti.

Silná žena vysokej postavy

Pozoruhodným znakom nárečových pomenovaní ženskej postavy je ich sémantická štruktúra – často spájajú viacero vlastností do jedného slova. Napríklad vysoká a zároveň silná žena má v stredoslovenských a západoslo-

¹ Pozri v rubrike Zo studnice rodnej reči v Kultúre slova (2018/4).

venských dialektoch expresívne pomenovanie *machyňa* (*machňa*, *magiňa*): *Celá machiňa je s ňej* (Mošovce, o. Martin²); *To je machiňa, tá Jänová žena!* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Tá machna tu lapela od rána* (Šurany, o. Nové Zámky); *machňa* (Bošáca, o. Trenčín); *magiňa* (Stráže nad Myjavou, o. Senica). Rovnaké fyzické črty – silu a výšku – vyjadruje označenie *majda*: *Taku majdu bim račej šacil, jag živil* (Šváby, o. Prešov). Pre vysokú a tučnú ženu majú v strednom Gemeri expresívny nárečový výraz *mogoňa*: *Tá mogona aj mech krompeló zodvihne ani chlap* (Revúčka). V obci Šípkové (o. Piešťany) sa zase môžeme stretnúť s výrazom *mangalica* (resp. *mangolica*, *mangulica*), teda narážkou na silnú a tučnú ženu: *Ale má ženu mangulicu, ledvá cez dvere prejde!*

Sprievodný významový odtienok „nadbytok na váhe“ alebo „pevnejšia telesná konštrukcia“ je súčasťou významu lexémy *mašina*, odkazujúcej na ženu mohutnej postavy, porov. *Takú mašinu som už dávno ňevid’eu!* (Košťany nad Turcom, o. Martin); *Je z ňiej celá mašina* (Bošáca, o. Trenčín); *To je veru poránná mašina!* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom), či slova *macaňa*, vzťahujúceho sa na urastenú ženu plnšej postavy: *Ale je s ňiej za macaňa!* (Papradno, o. Považská Bystrica). Okrem expresívnych substantív môžu na tieto vlastnosti poukazovať aj adjektívne prívlastky, napr. v Ratvaji (o. Sabinov) *mešisti* (spis. mäsitý): *Ej, ta to jedna mešista dzifka, totu jezd za co ulapic*, v Chminianskych Jakubovanoch (o. Prešov) *mešivni*: *To bula jedna mešivna, zamašna baba, kolo centa*. V negatívnejšom svetle sú nositeľky kyprých tvarov častované dialektizmami *mechňa* (Slovenská Ľupča, o. Banská Bystrica) s významom „tučná žena“ alebo *megeera* „veľmi tučná a neznášateľná žena“, neraz použitými ako nadávka, napr. *Tá je ale kalavná megeera!* (Banská Hodruša, o. Banská Štiavnica); *Tá stará megeera bi se chiba vadžila* (Sirk, o. Revúca).

Silný muž vysokej postavy

Pri mužoch, čo sa týka ich fyzického vzhľadu, je to v nárečiach do istej miery podobne – pripisuje sa im mohutnosť či v horšom prípade tučnota, ale sú vnímaní aj cez prizmu fyzickej sily alebo naopak, neobratnosti a ťarba-

² Názvy obcí a ich okresov uvádzame v súlade so zásadami uplatňovanými v Slovníku slovenských nárečí, t. j. podľa administratívneho členenia z r. 1948 (p. Slovník slovenských nárečí I, 1994, s. 38 – 39).

vosti. Predstavitelia mužského pokolenia už na pohľad oplývajúci výsadou fyzickej sily sú na Záhorí označovaní ako *matadori*: *Tak dobre vipáda, taki matador je s ňeho* (Skalica), na východnom Slovensku ako *mocari*: *Hibaj pomahac, ket si taki mocar!* (Studenec, o. Levoča); *Ta to mocar, keľo zaňeše!* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Ale kto *še robi mocar s piskom* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves), vôbec nie je taký silák, za akého sa vydáva.

V Gemeri sa význam „majúci veľkú fyzickú silu“ v expresívnych prejavoch môže vyjadriť aj pomocou slova *mocnota* vo funkcii zhodného substantívneho prívlastku, napr.: *To je mocnota chlap!* (Revúca); *To je mocnota džiovše!* (Kameňany, o. Revúca).

Nadpriemerné telesné rozmery a hmotnosť sa môžu v niektorých prípadoch spájať s ťarbavosťou. Tento jav zachytáva nárečové slovo *miagaj* (*mia-gan*) vyskytujúce sa v Banskobystrickom kraji: *Kebi sa aspon ťen miagaj miagavi dotrepaŭ, že bi mohla odiť!* (Jergaly, o. Banská Bystrica); *Kad'e ten miagan prejd'e, tam za sed'em rokov nižď ňenarast'ie!* (Hliník nad Hronom, o. Nová Baňa).

Azda najviac pomenovaní v rámci tejto podskupiny fyzického vzhľadu alebo skôr telesnej konštrukcie existuje na vyjadrenie kombinácie príznakov tučný a neobratný, resp. nemotorný človek. Označenia prítomnosti oboch uvedených vlastností sú charakteristické najmä pre západoslovenský makroareál. Zatiaľ čo v okrese Hlohovec sa tučný a neobratný človek označuje ako *medz-gen* (Lukáčovce), v Dolnej Marikovej (o. Považská Bystrica) by o takomto človeku hovorili ako o *medžovi*. Príslušníkom južnotrenčianskych a stredonitrianskych nárečí by sa tučný a nemotorný človek mohol javiť ako *mezero*: *Je s teba mezero a stále sa napchávaš* (Bobot, o. Bánovce n. Bebravou); *Také mezero ani cez dvere neprejde* (Lipová, o. Nové Zámky); *Ťaško sa vivalel na posťel, lebo je také mezero* (Kubrica, o. Trenčín). Na Záhorí by v tomto kontexte bola reč skôr o *megoňovi*: *To je megoň!* (Brodské, o. Skalica), a to aj v prípade, keby sme mali na mysli tučné dieťa: *Teho megoňa sa teda navuáčiŭa!* (Kuchyňa, o. Malacky). Na strednej Orave sa chlapcovi s nadváhou či obezitou zvykne hovoriť *momek* – porovnaj: *Šťeŭo keď bou malí, bou taki momek* (Krivá, o. Dolný Kubín). A keďže príberanie, okrem iných faktorov, je spôsobené tiež nemiernosťou v jedení, v nárečiach máme pomenovanie aj pre veľkého jedáka – *mastibruch*: *Za žreňe bi i oca predal, darmo, keď bul mascibruch* (Chminianske Jakubovany, o. Prešov).

Malá (nízka) a útla žena

Keďže nie každý dostal do vienka genetické predpoklady pre extra výšku či mohutnú postavu, niektorí ľudia sa môžu na základe vzhľadu zaradiť skôr medzi vzrastom menších, útlých alebo chudších – pričom sa, samozrejme, berie do úvahy aj telesná hmotnosť. Pre takúto osobu ženského pohlavia disponujú dialekty expresívnym označením *mrňa*, porov. *Bapka boli taká mrna malá* (Báhoň, o. Modra), alebo dokonca aj v nadávke *mokrkajna*, ktorou sa zvykne častovať drobná, neduživá žena: *Tá jeho mokrkajna sa ľedví za ním ťeriapkala* (Liptovské Sliače, o. Ružomberok).

Nízky a chudý muž

Gény ovplyvňujúce výšku a telesnú hmotnosť sa v prípade nižšieho vzrastu či podváhy (chudosti) prejavili aj na celkovom vzhľade niektorých mužov. Nízkeho človeka na strednom Spiši označujú výrazom *mindžora*: *Ňejdzem s takim mindžorom!* (Markušovce, o. Spišská Nová Ves). Pre malého alebo telesne slabého jednotlivca majú na okolí Levoče a Sabinova zase výraz *mitrenga*: *Lem taka mitrenga a do mňa še postavi!* (Studenec, o. Levoča); *Ti še takej mitrengi bojiš? Šag ho zahluž z jednu ruku!* (Krivany, o. Sabinov). Ak sa niekto obyvateľom Kamenian (o. Revúca) javí ako veľmi chudý, pravdepodobne sa mu dostane poznámky *Van je len taká mádra*.

Malé deti a dojčatá

U detí malosť vnímame dvojako. Podobne ako u dospelých sa ňou môže myslieť výška, resp. fyzický vzrast, ak ide o nedostatočne vyvinuté, zakrpatené dieťa, alebo máme na mysli ranú fázu ľudského veku. Na nedostatočne vyvinuté mláďa – tak ľudské, ako aj zvieracie – má časť stredoslovenských nárečí pejoratívny výraz *mokrk*: *To Hančino d'echo je len taki mokrk* (Mošovce, o. Martin); *S toho mokrka ňigdá poriadna huz ňebud'e* (Ležiachov, o. Martin); *Taki mokrg je to ťela* (Vieska nad Žitavou, o. Zlaté Moravce). Ak však na detstvo nazeráme z hľadiska psychosomatického vývinu, jeho obdobia sa odrážajú v nárečových lexémach takto: *mročkom* sa nazýva malé, sotva chodiace dieťa v Dlhej Lúke (o. Bardejov), v ostatných končinách Slovenska starostlivých rodičov zamestnávajú malí *mrenúsi*, *mrliaci* a *mrňúsi* (j. č. *mrňúch*): *Tod váž malí mrenúch se už dvíhá aj na nohi* (Mníšany, o. Revúca); *Nemám toho mrläka na koho nahat* (Rochovce, o. Rožňava);

A tá zaz má mrnúcha (Nandraž, o. Revúca); *Mrnúch ti plaše* (Klenovec, o. Rimavská Sobota). Vo vybraných lokalitách stredného Slovenska sa pre malé drobné dieťa zaužíval výraz *mrvanec*³, porov. *Aj tí mrvancom potchvílou treba na nové topánki* (Turčiansky Ďur, o. Martin); *Šak to máz ešte len také mrvance, kedi ci to virosce!* (Prosné, o. Považská Bystrica), a pre skupinu malých detí alebo drobných hemžiacich sa živočíchov označenie *mrvač* (*mrváč*): *Len taká mrváč po dvore behala* (Blatnica, o. Martin).

Dojčenské obdobie a prejavy detí v tomto vývinovom štádiu pomenúva hneď niekoľko dialektizmov. Napríklad v Bošáci (o. Trenčín) volajú takéto dieťa *mlogoň*: *Šak ten mlogoň má už isťe vlnďené zubi*. V severozápadoslovenských nárečiach sa zachovali aj slová *mľza* a *mľzák* označujúce dlho dojčené dieťa alebo cicajúce mláďa: *To je ešte mľza, ešte ňebehá!* (Prosné, o. Považská Bystrica); *Ten mľzák mľzol macer až do šesci rokvo* (Papradno, o. Považská Bystrica). V Turci sa popri slove *mľzák* v rovnakom význame používa aj slovo *mlzoň* (Mošovce, o. Martin).

Dospievajúce deti

Vekové fázy dozrievania dieťaťa v mladého človeka vyjadrujú výrazy *mrcol'*, *momoň* a *mladoch*. Kým prvým z uvedených *mrcol'* (*mrcuol'*) sa v Liptove žartovne prezýva malé dievča: *Ti muoj mrcuol'!* (Liptovský Ján, o. Liptovský Mikuláš), odrastenému chlapcovi alebo skôr chlapčisku na Záhorí zvyknú hovoriť *momoň*: *O teho momoňa šecko vistane!* (Kuchyňa, o. Malacky). V záhorskej oblasti má osobitné pomenovanie aj mladý človek – *mladoch*, resp. *mlad'och*: *Takí mľadoch a kam to dotáhej!* (Kuchyňa, o. Malacky); *Ná šak ti chodíš jak kebis miel nohi zväzané, takí mlad'och, to je haňba!* (Skalica). Skutočnosť, že lexéma *mladoch* (*mlad'och*) má širší územný rozsah, potvrdzujú aj doklady v SSSJ, kde je toto slovo doplnené o kvalifikátory expresívne zastarávajúce – *Len tak zo dva razy ham-ham a letel z bytu ako strela medzi seberovných mladochov*. (M. Figuli) V SSJ sa tento výraz hodnotí ako archaizmus – *Mladochom srdce skáče pri pohľade na veniec vašich devíc*. (Vaj.); *holobradí mlad'osi* (Kal.).

³ Sloveso *mrviť* znamená „trením (v rukách) rozdrobovať na malé kúsky, drobiť“ (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003; ďalej KSSJ), kým podstatné mená *mrvanec* a *mrvenec* označujú „nadrobno rozmrvené cesto; cestovinu do polievky“ (Slovník slovenských nářečí, 2006). Medzi slovesami *drobiť* (pozri výklad v KSSJ) a *mrviť* možno pozorovať významovú súvislosť (*drobiť* – *drobec*, *mrviť* – *mrvanec*).

Neupravená, špinavá žena

V nasledujúcich riadkoch trochu pritvrdíme, pretože si priblížime dialektizmy viažuce sa k osobám pútajúcim pozornosť svojím neupraveným, zanedbaným, ba dokonca špinavým vzhľadom. Ak je reč o neporiadne oblečenej alebo neupravenej žene na Záhorí, zvykne sa častovať výrazmi ako *mochla* či *mika*, napr.: *Ti mochlo, co to máš na sebie?* (Brodské, o. Skalica); *Je oblečená jak mika* (Brodské, o. Skalica). Prekvapení tým, čo má na sebe, môžeme byť aj u *myksy*, neupravenej, resp. neporiadnej ženy: *Nechoj jako taká miksa, obleč sa poriadno!* (Prosné, o. Považská Bystrica). Pri používaní tohto výrazu je nutné byť opatrný – ak by sme ho vyslovili v Červeníku (o. Hlohovec), miestni by si ho mohli spojiť so ženou ľahších mravov (teda pobehticou): *Taká miksa, bárkomu sa dá namíkať!* Ak sa k neporiadnosti a neadekvátnemu vzhľadu ženy pridruží nedostatočná alebo zanedbaná hygiena, zvykne sa na margo jej zovňajšku využívať označenie *mastigula*: *Co sa neoblečáš porádne, chodíš jag mascigula!* (Kuchyňa, o. Malacky). Viditeľne špinavé alebo nečistotné ženy sú v očiach obyvateľov východného Slovenska a Gemera *muzy*, porov. *Ja bi som ot tej muži nič ňevžala do ust* (Spišský Štvrtok, o. Levoča), alebo *murcky*: *Ďe behala tá murcka domazaná?* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota).

Zanedbaný, špinavý muž

Viditeľne znečistený, resp. špinavý zovňajšok sa v nárečiach spája nielen so ženami, ale aj s mužmi. Preto sa k tomuto javu viažu aj obdobné pomenovania najmä vo východoslovenskom nárečovom makroareáli. *Muzgroš* sa vie poriadne zašpiniť pri manuálnej práci: *Muzgroš je taki hlop, co ma od oľeja abo od masci britke robotne grati* (Spišský Štvrtok, o. Levoča). Východoslováci nadávajú ufuľaným chlapom a chlapcom aj do *murckov* či *murčošov*, napr.: *Taki murcko zamurcani!* (Dlhá Lúka, o. Bardejov); *murcko* (Studenec, o. Levoča); *Uš ši še zaž zamurcal, ti murčošu jeden!* (Spišský Štvrtok, o. Levoča); *murčoš* (Sobrance), ale *murcka* môžete stretnúť aj vo východnom Liptove, porov. *Ti murcko umurcani!* (Hybe, o. Liptovský Mikuláš), a vo vých. Gemeri: *murcko* (Betliar, o. Rožňava).

Človek prestrojený za masku

Odpudivý vzhľad človeka ako dôsledok zanedbanej starostlivosti o vlastné telo pravdepodobne pramenil z rozličných osobných dôvodov

alebo nedostatku motivácie starať sa o seba. V iných prípadoch sa človek úmyselne maskoval s cieľom zaujať, upútať pozornosť či prispôbiť sa skupine. Takéto maskovanie sa spájalo najmä s tradičnými sviatočnými zvykmi, ako boli svadby alebo fašiangy. Človeka prestrojeného za masku, ale aj nápadne oblečeného, výstredne sa správajúceho a pretvarujúceho sa nazývali *maškarou*: *Boľi d'ejag na maškari poprezľiekanie* (Kokava nad Rimavicou, o. Rimavská Sobota); *Na konec fašank chodzili po dzedzine maškare* (Blatné, o. Modra); *Na Lucu še pobl'ekali paropci i dzeuki za maškari* (Rankovce, o. Košice); *robi ze seba maškaru* „nápadne sa oblieka alebo správa“ (Lukáčovce, o. Hlohovec); *veť si te dobrá maškara!* „pretvaruješ sa“ (Kociha, o. Rimavská Sobota).

O tom, že sa to niekedy dá s estetickou úpravou aj prehnať, svedčí expresívna výpoveď adresovaná nepeknej alebo nevkusne upravenej žene (často v negatívnych konotáciách): *Darmo je bohatá, ničto taku maškaru nežochce!* (Kvačany, o. Prešov); *Ti maškara jakási, choc mi z očí!* (Bošáca, o. Trenčín); *Taká maškara hnusná!* (Veľké Bielice, o. Topoľčany).

A keďže menej je niekedy viac, občas na podčiarknutie osobného vkusu alebo na vzbudenie dojmu elegancie, uhladenosti a distingvovanosti slúži ako doplnok kravata či mašľa. Dokonca si takto oblečený alebo skôr ozdobený jednotlivec vyslúžil aj osobitnú prezývku – *mašličkár*: *Panske dzeci prezivali mašličkare* (Studenec, o. Levoča).

Dieť a tmavšej pleti

Jedna vec je, že zanedbaný, ušpinený alebo zamaskovaný človek môže na zmene svojho zovňajšku aktívne pracovať, iné však je, ak sa s faktorom determinujúcim vzhľad už narodíme. Svoje o tom vedia aj deti líšiace sa od ostatných odtieňom svojej pokožky. Práve deťom s tmavou pokožkou sa zvykne hovoriť *mogorča* (Siladice, o. Hlohovec) alebo *mrokár*: *Tak pozerám, že jak sú tie d'eti tmavé, jak takí mrokári* (Veľká Maňa, o. Vráble).

Človek so špecifickými fyzickými črtami

Väčšinou si na ľuďoch ako prvé všimneme zovňajšok, no keď sa bližšie zameriame na tvárovú oblasť, veľkú časť našej pozornosti pritiahnu oči. Možno za tým bude tendencia – z psychologického hľadiska neuvedomelá – pozeráť sa druhému do očí, a to najmä počas komunikácie s ním. Oči totiž často prezrádzajú aj to nahlas nevypovedané. Sú však aj drobnosti, ktoré nás

môžu pri pohľade do očí niekoho iného vyrušiť, ako napr. *karpiny* („očný maz usadený v kútikoch očí“ – KSSJ). Na pomenovanie osoby s karpinami sa v hontianskych nárečiach, konkrétne v Pukaneci (o. Levice), využíva výraz *mrachtavý*, porov. *Dano mi je takí mrachtaví, furt sa mu zapalujú oči*, ale aj *mrachtoš* či variant *mrachúr*, neraz aj ako nadávka, napr. *Ti mrachtoš mrachtaví, bodaj si skazu zaŕ!* (Sebechleby, o. Krupina); *Pot' sem, ti mrachúr, už si sa vitrucuvaj?* (Pukanec, o. Levice).

Nesvoji sa môžeme cítiť aj pri človeku, ktorý žmurká. Nie vždy je takýto pohyb očí vôľou ovplyvniteľný, pretože môže byť dôsledkom nervovej poruchy. Slovenské dialekty tento aspekt zohľadňujú vo viacerých lexikálnych formách. Napríklad v Bošáci (o. Trenčín) žmurkajúcemu človeku nadávajú do *mihov*, zatiaľ čo v Sliacoch (o. Ružomberok) sa žmurkajúci alebo škúliaci človek, resp. zviera označuje ako *mrokáň*: *Ti mrokáň jeden!* Pre Brodčanov (o. Skalica) je *mrokár* niekto, kto žmurká v dôsledku nervovej poruchy.

Zdravotné znevýhodnenie (postihnutie) sa ľudom nevyhýbalo ani v minulosti a stávalo sa, že už od narodenia ich hendikepoval rázštep pier. Osobu s takto špecifickým výzorom nazývali v Šípkovom pri Piešťanoch *muco*: *Ked mav niegdó rosčiepené perni, lebo sa tag narodzev, hovorilo sa o nom, že je muco alebo mucko*.

Menej závažným, skôr estetickým príznakom pokožky boli pehy. Na rozdiel od dneška, keď sa tieto drobné pigmentové škvrny hodnotia pozitívne a majú svoje miesto aj vo svete módy, sa kedysi tento atribút nepovažoval za veľmi atraktívny. V prospech tohto faktu svedčí nárečové označenie človeka s pehami *muchavý*, používajúce sa na strednom a západnom Slovensku: *Noz mala muchaví* (Čimhová, o. Trstená); *Nido hu nescev, ket je muchavá* (Červeník, o. Hlohovec); *Moja mamka za džecka byľi muchava* (Turzovka, o. Čadca); *muchaví chyapec* (Rozbehy, o. Senica); *muchavá d'ievka* (Dolný Tisovník, o. Modrý Kameň). Nie každý vnímal pehy ako nevýhodu, resp. prekážku: *Aj taká muchavá môže bit chutná, len neh neni rišavá* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom).

Hoci je krása relatívny pojem vnímaný (okrem súťaží krásy) skôr subjektívne, existujú isté parametre fyzického vzhľadu, na základe ktorých možno druhých považovať za esteticky nepríťažlivých, nepekčných, ba až odpudzujúcich. V Šariši by si zle vyzerajúci človek pripomínajúci mátohu vyslúžil označenie *muňa*: *Taki ší jag muňa* (Veľký Šariš, o. Prešov).

V slovenských nárečiach existujú na označenie nepekčných či dokonca vzhľadom odpudzujúcich ľudí alebo vecí výrazy, ktoré už na prvé počutie neznejú pekne, ale skôr kakofonicky. To znamená, že nás vyrušujú zo zvukovej stránky. Do tejto skupiny patria výrazy ako *mrzký* – nevzhľadný, nepekný: *Má velmo mrskí nos, to ot toho trúngu* (Prochot, o. Nová Baňa); *Ičo, to ti je mrskí chlap* (Podhájska, o. Vráble); *Oťali sa mrskie listi a čo bolí pekníe, tie sa otkladali na bok* (Detva, o. Zvolen). O tom, že muži a ženy si vo veci absentujúcej krásy neostali nič dlžní, svedčia doklady z obcí Ležiachov a Valča (o. Martin), kde majú *mrzkáňov* aj *mrzkane*: *Oťedz hu prinúťiu, abi sa vidala za takého starého mrskáňa uškripaného* (Ležiachov); *Taká mrskáňa čaptavá, a kol'ki chlapi sa za ňou vláča!* (Valča). A nielen tam, ale napr. aj v Kalinove (o. Lučenec): *Mrskáň mrskí bou ten dochtor*.

Okrem krásy či fyzických nedostatkov si na prvý pohľad na ľuďoch môžeme všimnúť aj príznaky súvisiace s počiatkom a koncom života. Zatiaľ čo tehotná žena pred pôrodom, resp. rodička v čase tesne po pôrode býva v Novohrade označovaná ako *mládečkyňa* (varianty *mladečkiňa* /Šuľa, o. Modrý Kameň/; *mladečkiňa* /Ábelová, o. Lučenec/), mŕtvemu človekovi hovoria v Záhorskej Bystrici (o. Bratislava) *mŕtvec*.

Chorý a slabý človek

Okrem tučnoty či naopak chudosti, nezvyčajnej výšky či deficitu krásy môže človeka potrápiť aj choroba, resp. fyzická slabosť. Pomerne rozšírený nárečový výraz *maród* používajú pre chorého človeka, teda pacienta, aj obyvatelia Turičok (o. Lučenec): *A tag napole maróda ma pust'il'i*; Veľkých Bielíc (o. Topoľčany): *Je marót už hadam aj dva tíňne*; Kútov (o. Skalica): *Sem sa robiu, že maród, víš, že invalid*; a Valaskej Belej (o. Prievidza): *Ket von už dva roki je marót*.

Značné obmedzenia nevyvoláva iba choroba, ale aj slabosť a malátnosť. Ľudí trápiacich tento nešvár považujeme za *mľandravých*: *To chlapše akia je mľendravia* (Rochovce, o. Rožňava); *Uš sa zastrábeu, ale je ešče furd mľandravi* (Brusník, o. Revúca); *To d'iet'a je velice mľandravé, len duša chodí doňho spávať* (Bánovce nad Bebravou); *Tote ruki maš take mľandrave, jak kebi še ci chcelo i nechcelo robic* (Kanaš, o. Prešov). O nič lepšie na tom nie sú ani v okrese Považská Bystrica, keďže u nich sa slabému a dengľavému človeku ušiel prívlastok *mliedzi*: *Narvostol veľikí chlap s ňeho, aľe je mľie-*

dzi (Papradno); *Tomáš je jakisi mľiedzi jako dzecko* (Brvnište). V starobe sa k rôznym chorobám môže pridružiť nevládnosť a komplikácie s dýchaním. Starcov s týmito ťažkosťami označuje pejoratívna nárečová lexéma *mokrkáň*: *Takí mokrkáň, a eš'e sa to cháporí kosiť!* (Sliache, o. Ružomberok).

To, že človek nie je zdravotne v poriadku, sa odráža na jeho výzore v podobe neduživosti, chudorľavosti či značného úbytku hmotnosti. A keďže pohľad na takéhoto maróda nebýva pekný, pekné nie sú ani slová v jednotlivých dialektoch, ktorými sa označuje. V okolí Trenčína hovoríme o *mrchavom* človeku: *Mrchaví je od narodeňá* (Kubrica, o. Trenčín), na Myjave výzor chorého človeka pripodobňujú *mrákave*, porov. *Šag ho tá choroba načisto znivočela, už je len taká mrákava*, a pri Banskej Bystrici o ňom hovoria ako o *mrcine*: *Choj, ti mrcina!* (Staré Hory). O nezdravo chudom človeku, ktorý sa môže ponášať na chorého, sa zvyknú v nárečí na juhu Zemplína vyjadrovať ako o *mreňe* (Budkovce, o. Michalovce), na strednom Ponitří ako o *mrenke* (Veľké Bielice, o. Topoľčany).

Nie každý má potrebu alebo možnosť urobiť si názor po tom, čo vás prvýkrát vidí. Sú medzi nami totiž ľudia, ktorí majú so zrakom problémy. V spisovnom jazyku nám na pomenovanie takto znevýhodnených jednotlivcov slúži slovo slabozraký, no v nárečiach ich je viac. V Blatnici (o. Martin) *mrakatí je človek, keď už ňedovidí*, na Orave sa slabo vidiaci, resp. človek prižmurujúci oči pejoratívne nazýva *mrkáň*: *A d'eže ti ten zbadá, že je ňeskoró, mrkáň akisi!* (Nižná, o. Trstená).

Ak jedinec (osoba al. zviera) disponuje vrodenuú telesnou vadou alebo nadobudnutou trvalou telesnou chybou, okrem pomenovania *kalika* sa v stredoslovenských, západoslovenských a čiastočne východoslovenských nárečiach zvykne nazývať *mrzákom* (*mrzékom*, *merzakom*): *Ňebolo mu radi za mladí, teraz opatruj takieho mrzéka!* (Dolná Lehota, o. Dolný Kubín); *Keľo razi sa uláhlo ťeľa – mrzák, čo sa ňedalo prisadiť* (Brezovica, o. Trstená); *Po vojňe ostál mrzákom* (Kameňany, o. Revúca); *Aj náz d'etko ostali mrzák po prvěj vojňe* (Lapáš, o. Nitra); *mrzák* (Kmeťovo, o. Vrábľe; Rozbehy, o. Senica); *merzak* (Hertník, o. Bardejov; Hlinné, o. Vranov nad Topľou).

Samostatnú kategóriu ľudí upozorňujúcich na seba atypickým výzorom či správaním tvoria podnapití, opití a alkoholici. Známym mottom *Treba sebe vipidz a žic* alebo textom piesne *Po kališku* sa neriadia iba na východe alebo západe Slovenska, ale naprieč celou krajinou, o čom svedčí bohatý re-

pertoár výrazov pre podgurážených alkoholom. Tak napr. na východe sa človek v podnapitom stave hodnotí ako *machnutý*: *Bul mi machnuti* (Hatalov, o. Michalovce), v obci Pukanec pri Leviciach by si takýto zjav vyslúžil prívlastok majúci korene v Biblii – *machabejský*: *Ag ešte ras prídeš taki machabejskí, namuojudšu ťa tu nahán!* Ak to človek preženie s alkoholom pri Trenčíne, vyslúži si označenie *myknutý*: *Ten Jano je už poránno mknutí!* (Bošáca). A ak niekto holduje alkoholu (nepretržite) počas niekoľkých dní za sebou, hovoríme o tzv. *mesačníkovi*, napríklad: *Bol taki mesačník, keď ho to chiľilo, tá choroba, poslal si zát flašku do krčmi a pel aj štrnáz ňní* (Opatová, o. Trenčín).

Človek so špecifickými prejavmi správania

Špecifický zápach sa spája nielen s osobami pod vplyvom alkoholu, ale najmä s fajčiarmi. Obe tieto návykové látky zaváňajú tak silno, že väčšina ľudí smrdia – z oblečenia alebo dychu ich konzumentov. Nárečové lexémy pre fajčiarov vychádzajú z označenia žuvacieho tabaku – *močky*. A tak sú jednotlivci intenzívne fajčiari alebo žujúci močku známi ako *močkári*, napr. *Už zas tajde ťen močkár, celá ulica za ňin smrdí!* (Pukanec, o. Levice); *Ve Štvrtku je mnoho močkárov* (Bošáca, o. Trenčín); *To je ťen taki močkár, celí deň fajčí* (Košťany nad Turcom, o. Martin); *Smrdí jag močkár, ale furd bude* (cigaretu) *cmúľat'* (Kšinná, o. Bánovce); *močkar* (Brodské, o. Skalica), či *močkoši*, napr. *Ic, ti močkošu, šak ce čudz na dva kilometre za močku!* (Ratvaj, o. Sabinov); *močkoš* (Bobrovec, o. Liptovský Mikuláš; Šuľa, o. Modrý Kameň), aj vo význame zapáchajúci tabakom – *Starí močkoš!* (Horná Lehota, o. Dolný Kubín); *Močkož hnusní!* (Šurany, o. Nové Zámky).

Celá škála pomenovaní v dialektoch prináleží nezrozumiteľnému alebo ťažko zrozumiteľnému rečovému prejavu. Obyčajne sa k aspektu nezrozumiteľnosti pridružuje ešte ďalšie špecifikum. V okolí Hlohovca nezrozumiteľne hovoriacu ženu majúcu veľa rečí volajú *mrkotina*: *Tá stará mrkocina tolko mlela, aš som bola s toho otrandžená* (Červeník). Podobne ako lexéma *mrkotina* vychádza zo slovesa *mrkotat'*, tak aj potichu brblajúci *mrmliak* má základ v slove *mrmlat'*: *Tod mrmlák si len pod noz mrmle* (Kameňany, o. Revúca). Rovnakým slovom sa označuje človek mrzutý a hundravý: *mrmlák* (Lukáčovce, o. Hlohovec). Mumlať popod nos si môže *mumlák* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom; Krivá, o. Dolný

Kubín) aj *mumloš*, ale len ťažko si budú navzájom rozumieť: *Gdo takému mumlošovi rozumie?! (Šípkové, o. Piešťany).*

Osobitným prípadom v kategórii rečových porúch je zajakovosť. Jednotlivce s týmto znevýhodnením, príp. jachtavý, sa v obciach ležiacich v severnej časti Topoľčianskeho okresu nazýva *mrktavý* (Veľké Bielice, o. Topoľčany). Ďalší predstaviteľ z kategórie brblošov je *munták* – podobne ako u predchádzajúcich, aj u neho sa rozvinula črta nezreteľného rečového prejavu. Stretnúť s týmto označením sa môžete na Myjave: *Nevídali, že je Sanko munták! Ale je von poriadní gazda! Do muntákov (resp. mumtákov) môžu na strednom a západnom Slovensku nadávať aj tomu, kto rozpráva málo: Takého muntáka treba po sveťe pohladať, to ťi leda slovo povie (Návojovce, o. Topoľčany); Šva nižd nepoviaš, ti mumták?! (Kameňany, o. Revúca); Muntág muntaví, ňevie aňi hubi rozmuntat! (Bošáca, o. Trenčín); munták (Veľké Rovné, o. Bytča; Lukáčovce, o. Hlohovec). Veľa toho nena-hovorí alebo ostáva radšej ticho aj mutok. Teda aspoň tak ho volajú miestni v Svätoplukove (o. Nitra), porov. Takí muteg ňišť ňepoví, či na Myjave: Ona je repetica a von takí mutek. Pri Topoľčanoch a Hlohovci sa toto slovo vzťahuje zväčša ako nadávka aj na označenie malého dieťaťa: Mutog jeden, ňeprestaňež vrešťaťi?! (Návojovce); Ti mutok malí! (Lukáčovce).*

K ďalším príznakom, ktoré si na zvláštne sa správajúcom alebo pôsobiacom človeku môžeme všimnúť, patrí únava, ospalosť. Toho, kto sa takto javí na východnom Slovensku, vystihujú lexémy *mrkotlivý (markotľiví)* alebo *mrkotný (markotní)*: *Taki vipatraž markotľiví, nabic ši v noci frajoval (Ratvaj, o. Sabinov); Ja ňeznam, co mi, že som taki markotni (Orkucany, o. Sabinov).*

Pohybovými zvláštnosťami sa vyznačuje ten, kto je *motkavý*, keďže už z pomenovania vyplýva, že ide o osobu, ktorá sa moce, tmolí, napr. *Co ši taki motkavi? (Markušovce, o. Spišská Nová Ves), alebo tiež nazývaný motko: To taki motko, ma krive nohi. S inými ťažkosťami sa stretáva myksovník, teda obyčajne dieťa s prudkými, trhavými pohybmi: Najstarší (syn) bíval najjaččí miksovník pri prsoch (Horná Súča, o. Trenčín).*

Niektoré nadobudnuté prvky správania prejavujúce sa navonok nebývali kedysi bežné, ale skôr raritné. Medzi takéto črty patrilo aj využívanie ľavej ruky ako dominantnej. Na východe Slovenska majú minimálne dve rôzne pomenovania pre ľavákov začínajúce sa na spoluhlásku *m*, a to *majkučar*,

napr. *Majkučar je taki človek, co skoro šicko robi z l'avu ruku* (Spišský Štvrtok, o. Levoča), a *maňogar* (Hlinné, o. Vranov nad Topľou).

V predložennom príspevku sme sa pokúsili upozorniť na bohatý súbor expresívnych výrazov so začiatočnou spoluhláskou *m*, ktoré v slovenských nárečiach pomenúvajú tak vonkajšie, vzhľadové črty, ako aj vlastnostné špecifické znaky rôznych ľudí. Od vizuálneho hodnotenia parametrov, akými sú výška, váha, vek či celkový vzhľad, sme pozornosť presunuli k chorobám, zdravotným znevýhodneniam a zvláštnostiam v správaní, ktoré sa dajú ľahko vypozerovať. Keďže sme však ešte nevyčerpali celý rozsah pomenovaní ľudských vlastností a črt slovami na spoluhlásku *m*, pokúsime sa v budúcnosti doplniť túto tému o povahové, resp. charakterové vlastnosti a rysy. Ponúka sa tak príležitosť doplniť obraz viditeľného sveta hmoty o rozmer duševna, na ktorý nazeráme nielen očami... alebo, ako by povedali v Brusníku (o. Revúca): *na to sä ešte pozriamo!*

LITERATÚRA A PRAMENE

Kartotéka dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Krátky slovník slovenského jazyka [online]. 4. vyd. Ved. red. J. Kačala. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, 2003 [cit. 29. 9. 2025]. Dostupné na <https://slovník.juls.savba.sk>.

Slovník slovenského jazyka. 1. – 6. zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959 – 1968.

Slovník slovenských nárečí. 1. – 3. (A – R). Red. I. Ripka, A. Ferenčíková. Bratislava: Veda 1994, 936 s.; 2006, 1 066 s.; 2021, 816 s.

Slovník súčasného slovenského jazyka. 1. – 4. zv. Red. 1. zv. K. Buzássyová – A. Jarošová, 2. zv. A. Jarošová – K. Buzássyová, 3. a 4. zv. A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006, 2011, 2015, 2021.

SMATANA, Miloslav: Šťavnato, ale s mierou (O niektorých nadávkach v slovenských nárečiach). Kultúra slova, 2018, č. 4, s. 216 – 222.

ROZLIČNOSTI

O výraze mousse

Oblasť gastronómie je pomerne bohatá na výrazy, ktoré vyvolávajú neistotu, ak sa použijú v slovenských textoch. Jedným z takýchto príkladov je aj slovo *mousse* [mus].

Pomenovanie *mousse* pochádza z francúzštiny, označuje krémový pokrm a do slovenčiny ho možno preložiť ako *pena* (porov. na <https://etymonline.com/word/mousse>). Rovnaký ekvivalent sa uvádza ako prvý aj v elektronickom francúzsko-slovenskom slovníku dostupnom na <https://slovníky.lingea.sk/francuzsko-slovensky/mousse>.

Pri pohľade do Slovenského národného korpusu¹ (ďalej korpus) vidíme, že slovo *mousse* sa používa v beletrii, publicistike, no najväčší počet výskytov je na rôznych webových stránkach. Podľa dostupných informácií je *mousse* mäkký, jemný, nadýchaný krémový pokrm pôvodne z francúzskej kuchyne, pričom existuje niekoľko variantov líšiacich sa spôsobom prípravy, konzistenciou alebo chuťou (sladké aj slané varianty). Najznámejší je *čokoládový mousse*, z fr. *mousse au chocolat*, ktorého autorom je údajne francúzsky umelec Henri de Toulouse-Lautrec. Táto čokoládová pena je vo francúzskych textoch a receptoch známa aj pod názvom *mayonnaise de chocolat* (*čokoládová majonéza*). Vyznačuje sa ľahkou krémovou konzistenciou, ktorá vzniká vyšľahaním vaječných žĺtkov a bielkov s rozpustenou čokoládou, prípadne aj so šľahačkou. *Mousse* sa pripravuje aj v slanej verzii, napr. ako zeleninová či rybacia pena. Z dokladov vyberáme: *Toast z bielej pšenice s croissantom, čerstvým maslom a bryndzovým mousse*. (Hospodárske noviny, 2010/11) – *Potvrďovala to grilovaná kačacia pečeň so zemiakovým mousse a hľuzkovou čokoládou*. (restauracie.etrend.sk)

Príspevok vznikol v rámci grantu VEGA č. 2/0132/24 Slovenský právopis a jeho pravidiel v kontexte súčasnej jazykovedy a jazykovej praxe 2.

¹ Interný korpus Omnia Slovaca IV Maior Beta (23.01) vznikol zlúčením dát hlavného korpusu prim 9.0 Slovenského národného korpusu a dát z webových korpusov a slúži na potreby pracovníkov JÚEŠ SAV, v. v. i. [cit. 4. 11. 2025]

Analýza z korpusu naznačila, že v slovenských textoch sa na označenie dezertu používa pôvodné francúzske spojenie *mousse au chocolat*, napr. *Obedovali homára, ako dezert si dali **mousse au chocolat** a na záver presso kávu v krehkých šáločkách.* (Danielle Steel: Tajomstvá, 1998) – *Zakončili sme to s **mousse au chocolat** z bielej aj tmavej čokolády a portským vínom.* (Hospodárske noviny, 2008/06). Uvedené citátové spojenie *mousse au chocolat* možno hodnotiť ako termín v oblasti gastronómie, konkrétne v cukrárstve podobne ako *panna cotta* či *crème brûlée*.

Podstatné meno *mousse* sa nepoužíva iba v oblasti gastronómie, ale aj v kozmetike na označenie krémových mejkapov, očných tieňov, čistiacich a hydratačných plet'ových produktov či penových tužidiel a farieb na vlasy. Doklady sa nachádzajú prevažne na stránkach internetových obchodov a blogov, napr. *Výživujúci a regeneračný čistiaci **mousse** na suchú a starnúcu plet'.* (soaphoria.sk) – *Zatiaľ čo foam je vhodnejší na citlivejšiu plet', **mousse** je lepší na mastnejšiu/problematickejšiu.* (mysweetstrawberries.blogspot.com) V niektorých prípadoch sa vyskytuje aj v názve produktu, napr. *Perfect **Mousse** ošetruje vlasy počas farbenia.* (tvnoviny.sk)

Uvedený výraz sa používa aj vo sfére motoristického športu, kde funguje vo význame „profesionálna výplň pneumatiky, ktorá zabráňuje defektom“: ***Mousse** začala vyrábať firma Michelin a má vlastnosti ako duša nafúkaná na cca 0,9 ATM; podľa výrobcu má životnosť 6 mesiacov, no pri ostrej jazde, hlavne pri motokrose, sa **mousse** zahrieva, a tým skracuje životnosť.* (countrycross.sk)

Frekventovanejšia je však samostatná lexéma *mousse* ako nesklonné podstatné meno najčastejšie mužského rodu, čo môže byť spôsobené vplyvom slovenského výrazu *krém*, napr. *citrónový, jahodový mousse; Dlho si lámal hlavu, kým vymyslel dezert v podobe čokoládového **mousse**, do ktorého skryje svoje obrovské prekvapenie.* (Camilla Läckberg: Smoliar, 2011) – *Hotový **mousse** necháme cez noc v chladničke a pri podávaní zdobíme čerstvým ovocím.* (Hospodárske noviny, 2009/06) – *V odporúčanom menu skúseného gurmána sa nachádza teplý holubí šalát poliaty dressingom z čiernych ríbezlí, pečený halibut posýpaný voňavým korením i vanilkovo-jablkový **mousse**.* (milliardcity.com) Slovo *mousse* sa používa aj v podobe nesklonného podstatného mena ženského rodu, predpokladáme, že analogicky podľa slovenského ekvivalentu *pena*, napr. *MasterChef **mousse** sa*

skladá z mandľovej placky, marcipánu, medovo-mandľovej **mousse**, čokoládovej **mousse** a karamelu. (masterchef.markiza.sk) – Pomaly varená treska s marakujovou **mousse** a špargľovou omáčkou. (delikatesy.sk)

Napriek tomu, že v slovenčine neživotné prevzaté podstatné mená zakončené vo výslovnosti na spoluhlásku nadobúdajú pri adaptácii mužský rod, v korpusovej databáze textov sme našli aj malý počet dokladov, v ktorých sa slovo *mousse* použilo v strednom rode: *Anne prišla poobede len preto, aby nám pripravila skvelé mousse z lososa.* (Jeffrey Archer – Do posledného haliera, 1996) – *Zmes sa podáva na čokoládové mousse.* (feminity.zoznam.sk) Rozkolísanosť v rode je spôsobená tým, že ide o nové slovo, ktoré ešte nie je udomácnené, neadaptovalo sa ani na foneticko-fonologickej úrovni a stále sa píše s pôvodným francúzskym pravopisom. Rod dokážeme určiť len na základe pripojeného adjektíva.

V niekoľkých prípadoch sa (v oblasti motorizmu) použilo slovo *mousse* dokonca aj v množnom čísle, napr. *Podobne dopadli mousse aj u niektorých ďalších jazdcov.* (zatkojan.sk), a tiež v pozícii nesklonného prídavného mena: *Nové pravidlá o pneumatikách hovoria, že musíme všetci používať Pirelli, treba sa zaoberať bez mousse systému proti defektom.* (Denník Šport, 2008/01) – *Obávam sa, že po zrušení Mousse systému budeme dostávať častejšie defekty, čo môže byť problém hlavne na asfaltových povrchoch. (Mousse systém – ochranná vložka proti prerazeniu pláštá, pozn. autor).* (auto.sme.sk)

Na záver zhrnieme, že prevzaté slovo *mousse* sa v slovenčine píše s malým začiatočným písmenom, používa sa v pôvodnej podobe ako nesklonné substantívum najčastejšie mužského rodu, a to v oblasti gastronómie, kozmetiky a motorizmu vo význame „krém“ alebo „pena“. Okrem toho sa v oblasti gastronómie zaužívalo aj terminologické spojenie *mousse au chocolat* označujúce konkrétny krémový dezert.

Kristína Piatková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

SPRÁVY A POSUDKY

Zákutia i úskalia slovenčiny v novej Príručke slovenského jazyka pre každého

[RYŠKOVÁ, Miroslava: Príručka slovenského jazyka pre každého. Bratislava: IKAR 2023. 247 s. ISBN 978-80-551-8432-6.]

V jednej z regionálnych knižníc sa nám nedávno dostala do rúk nerecenzovaná, no graficky pútavo spracovaná používateľská *Príručka slovenského jazyka pre každého* vydaná v renomovanom slovenskom vydavateľstve. Publikácia pochádza z pera (resp. v súčasnosti skôr z počítačovej klávesnice) copywriterky a milovníčky slovenčiny Miroslavy Ryškovej¹, ktorej cieľom je „zábavne poukázať na spisovnú slovenčinu“ (s. 237). Na zadnej strane obalu knihy sa uvádza, že príručka „je rýchly a prehľadný sprievodca spisovnou slovenčinou. Kniha popisuje [správ. opisuje, pozn. autora] základy slovenskej gramatiky bez odborných poučiek a striktného vysvetľovania“, čo na prvý pohľad pôsobí pragmaticky, popularizačne a pre bežného používateľa jazyka aj lákavo. Azda aj z týchto dôvodov nám internetový vyhľadávač ponúka množstvo pozitívnych ohlasov na túto publikáciu – či už na stránkach uznávaných slovenských vydavateľstiev, alebo v podobe novinových článkov² (propagujúcich túto knihu). Rozsiahla popularita tejto knihy nás podnietila k jej podrobnejšej odbornej analýze, a to v súlade s úprimným a skromným krédom M. Ryškovej (s. 5): „Nie som slovenčinársky guru, môj hovorený prejav nie je dokonalý a pani korektorky, s ktorými úzko spolupracujem, by vám presne vymenovali najčastejšie chyby, ktorých

Príspevok je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, výskumu, vývoja a mládeže Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike V. (Kapitoly z výskumu slovenčiny, poľštiny, rusínčiny a ukrajinčiny) č. 1/0225/23 (2023 – 2025).

¹ Viac o autorke pozri na stránke <https://www.motilife.sk/experts/miroslava-ryskova>. [cit. 20. 10. 2025]

² Porov. napr. M. Buno (2023) alebo <https://www.youtube.com/watch?v=fXuQXR9MPmk>. [cit. 20. 10. 2025]

sa vo svojich textoch dopúšťam.“ V duchu autorkinho vyznania cieľom tejto recenzie je vyzdvihnúť jedinečnosti danej publikácie, ale aj upozorniť na niektoré chyby a diskrepancie, ktoré by z odborného hľadiska mohli mať kontraproduktívny dosah na jej čitateľov.

Kompozícia knihy ponúka štyri kapitoly bez zbytočných ornamentálnych názvov – sú enumeratívne pomenované pomocou radových čísloviek uvedených na každej druhej strane, čo uľahčuje orientáciu v knihe. Tieto kapitoly rámcuje stručný *Úvod* (s. 5) a *Záver* (s. 237), za ktorým nasleduje zoznam použitej literatúry. Z neho vyplýva, že autorka vychádzala z relevantných jazykovedných prác (ako sú akademické slovníky či vysokoškolské učebnice). To sa nedá povedať o iných zdrojoch (napr. <https://referaty.aktuality.sk>, <https://www.zones.sk> či <https://slovina.szm.com>), ktoré predstavujú len pomocný portál neoverených prác žiakov základných a stredných škôl. Na s. 243 sme zaznamenali neštandardne citovaný časopis *Kultúra slova* ako celok (bez uvedenia konkrétneho článku) s údajnou online dostupnosťou na stránke Slovenského národného korpusu. Podobne nenáležite (bez názvu knihy, len s už zaniknutým internetovým odkazom na pdf. dokument) sa uvádza (pravdepodobne) učebnica štylistiky na stránke FF UKF v Nitre v sekcii syllabov pre študentov.

Prvá kapitola s názvom *Prvá časť* (s. 7 – 24) sa venuje zvukovej rovine jazyka. Prvá podkapitola sa nazýva *Základné pojmy z jazykovedy*, ktorá sa člení na ďalšie menšie celky – *Hláska*, *Samohlásky*, *Dvojhlásky* a *Spoluhlásky*, pričom nikde sa nevysvetľuje, prečo práve tieto pojmy autorka zaraďuje medzi základné jazykovedné termíny, resp. prečo pojmy z iných jazykových rovín za základné nepovažuje. V prvom odseku (s. 7) sa pri vymenúvaní jazykových rovín nespomína syntax. V druhom odseku sú stručne charakterizované jednotlivé jazykové roviny, čo pomáha čitateľovi vytvoriť si ucelený obraz o jazyku. V záujme zachovania štandardného postupu jazykovej analýzy³ by sme najprv charakterizovali morfológiu a po nej by nasledovala lexikálna rovina. Na ďalších stranách autorka zrozumiteľne a jednoducho vysvetľuje rozdiel medzi hláskou a písmenom. Vážny nedostatok predstavuje delenie samohlások na dlhé a krátke (s. 10), ku ktorým autorka popri *i/i* zaraďuje aj *y/y*, pričom na s. 8 jasne uvádza, že hlásku

³ Od zvukovej roviny po štylistiku.

i zapisujeme dvoma písmenami *i/y*. Potom sa prehľadne uvádzajú najčastejšie chyby v písaní dlžňov, pričom graficky je vyznačená najprv nesprávna a potom správna podoba. V rámci tejto podkapitoly autorka upozorňuje na rozdielne písanie slova *polhodina* a spojenia *o pol hodiny*, čo je tiež prínosné, ibaže nám tu uniká kontext s vokálmi, ktoré autorka delí z fonetického hľadiska. Podobne aj pri diftongoch M. Ryšková (s. 12 – 14) upozorňuje na najčastejšie ortoepické chyby, zohľadňujúc aj hiátové spojenia. Pripomína, že slovenčina má množstvo výnimiek z pravidla o rytmickej krátení, no na tomto mieste uvádza z nich iba dve. Pri konsonantoch sa podrobnejšie rozoberá spodobovanie. Pri tejto problematike sa nedá súhlasiť s nasledujúcim tvrdením o spoluhláskach: „Nikdy sa nepíšu dve znelé alebo dve neznelé vedľa seba.“ (s. 16) Autorka toto tvrdenie demonštruje na príkladoch *babka* a *prosba*, no neberie do úvahy prípady typu *Betka* či *svadba*. Sympaticky pôsobí mnemotechnická pomôcka na zapamätanie si obojakých spoluhlások (*Fero si vozí iba mapy*). V nadväznosti na ne nasledujú vybrané slová. Ich zoznam je zhodný s PSP (2000).⁴ M. Ryšková sa krátko venuje aj písaniu ypsilonu v cudzích predponách *dys-/dyz* či *poly-* (s. 20), no bez konkrétnych príkladov, a preto si myslíme, že čitatelia tejto príručky by na tomto mieste privítali dovysvetlenie tejto problematiky v kontexte slov *disfunkcia komunikácie* či *poliklinika*. Pri spoluhláskach sa venuje náležitá pozornosť slabike a častým chybám v ortoepii. Záver tejto kapitoly ponúka delenie spoluhlások podľa miesta a podľa spôsobu artikulácie, pričom sa poznamenáva, že existujú aj iné delenia, no autorka nevysvetľuje, prečo podrobne uvádza len prvé dve spomenuté klasifikácie. Spoluhlásky v *a m* M. Ryšková zaraďuje medzi pernoperné a zároveň aj pernozubné (s. 24), no žiadalo by sa uviesť kontext – napr. rozdielnu realizáciu v slovách *slivka* a *voda*, resp. *mama* a *amfiteáter*.

Druhá kapitola s označením *Druhá časť* (s. 27 – 138) je najrozsiahlejšia a podáva informácie o morfológii a syntaxi. Prvá podkapitola s číslaním 2. stručne charakterizuje slovné druhy aj s uvedením ich latinských názvov, ktoré sa nám pre bežného používateľa príručky javia ako zbytočné. Posledná podkapitola s číslaním 2.12 sa venuje syntaxi. Z tohto číslovania podkapitol vyplýva, akoby posledná podkapitola (2.12 *Veta v slovenčine*) systémovo

⁴ Tu sa prvýkrát od začiatku knihy priamo v texte uvádza aj zdroj.

(hierarchicky) patrila pod slovné druhy. Na s. 28 autorka taxatívne vymenúva pozíciu predložiek „pred podstatnými menami, zámenami, číslovkami“. V tom prípade by sa žiadala doplniť ich pozícia aj pred adjektívami (napr. *na dobrom mieste*). Z pohľadu autorky kategória životnosti pochádza z prasloviančiny (s. 31), lenže je známe, že synkretické dvojice G – A sg. (*chlapa*) a D – L sg. (*chlapovi*), ktoré sú výrazovým ukazovateľom životnosti a mužskej osoby, sa rozvinuli až v období samostatného vývinu slovanských jazykov. Podobne kategória životnosti sa nerozlišovala ešte ani v staroslovienčine, hoci v niektorých textoch už badáme analogické vyrovnávanie A podľa G (Dudášová-Kriššáková, 2015, s. 85; 124). Po všeobecnej časti nasleduje charakteristika jednotlivých vzorov a potom pravopis podstatných mien, kde sa uvádza, že veľké písmená (okrem iných prípadov) píšeme „pri všeobecných pomenovaniach v spojení s presným určením sídla“ (s. 45). Ako príklad autorka uvádza „Základná škola v Malackách“, čo nemožno považovať za presné určenie sídla, pretože základných škôl je v Malackách viac, a tak určite nejde o jedinečný (konkrétny) názov školy.⁵ Z ďalších discrepancií v rámci podkapitoly o substantívach uvedieme pomlčku namiesto spojovníka v gramatickej prípone *-ova* (s. 55) či pravopisne chybne zapísané pomenovanie sviatku – *Deň ústavy SR* (s. 58). Dôležité upozornenia sa zapisujú fialovým písmom alebo sa začleňujú do fialového rámčeka, čo zlepšuje prehľadnosť textu, k čomu prispievajú aj správne tvary slov označené fialovou fajkou, kým pri nesprávnych je čierny krížik. Takýmto spôsobom sú koncipované aj ostatné podkapitoly. V nasledujúcich častiach druhej kapitoly sú prehľadne rozpísané skloňovacie vzory. Na s. 78 autorka vysvetľuje písanie čísloviek osobitne a dovedna pri ich skloňovaní aj na príklade „(viďm) *stodvadsať štyri mužov*; (bez) *stodvadsiatich štyroch mužov*“. Žiada sa nám upresniť, že pri životných maskulinách sa vyvinula synkretická dvojica G – A (Krajčovič, 1988, s. 97; Oravec a kol., 1984, s. 22), čo sa prejavilo aj v deklinácii kardinálií. Správny akuzatívny tvar je buď zhodný s G (viďm *stodvadsiatich štyroch mužov*), alebo číslovka môže zostať aj nesklonná (viďm *stodvadsaťštyri mužov*) (Oravec a kol., 1984, s. 100 – 101; Ružička a kol., 1966, s. 324 – 325), no v takom prípade sa ako nesklonná píše spolu, teda tvar (viďm) *stodvadsať štyri mužov* považujeme za pravopisne nespráv-

⁵ V PSP (2000, s. 66) sa pri ZŠ/MŠ uvádzajú aj ulice – napr. *Základná škola v Pezinku, Fándlyho ul.*, alebo *Materská škola, Astrová ul.*, Bratislava.

ny. Viaceré tvrdenia by bolo potrebné upraviť aj pri podkapitole o slovesách (2.5). Súhlasíme s výkladom autorky (s. 87), že v staroslovenčine slovesá mali duál, len nasledujúce vysvetlenie o jeho prítomnosti v predmetoch pomenúvajúcich pár (oči, uši, ruky – teda v substantívach) v kontexte slovies hodnotíme ako nenáležité. Podobne pri konjugácii M. Ryškovej splývajú verbá *zdvihnúť* a *zdvíhať* (s. 89). V rámci morfológie by sme chceli uviesť na pravú mieru aj iné výroky. Pri slovesných vzoroch nemožno hovoriť o pádových príponách (s. 90), tvary *chváliaci*, *páliaci* predstavujú činné prídastia prítomné (nie trpné) a slovesá *robiť* – *robietať* netvorí vidovú dvojicu. V rámci ďalšej podkapitoly (2.6) upozorňujeme na to, že forma *s ním* nie je tvar zámena *ja* (s. 95) a že spojenie *so mnou* nevyslovujeme *zo mnou* (s. 98). Naopak, pozitívne hodnotíme prehľad spisovných a (častých) nespisovných predložkových väzieb (s. 100 – 101). Neúplne pôsobí aj výrok o tvorení prísloviek, pri ktorých podľa M. Ryškovej (s. 103) morféma *-o* stojí napr. po *r*. V slovenčine poznáme napr. adverbium *dobre*. M. Ryšková v podkapitole o spojkách v súlade s *Morfológiou slovenského jazyka* (1966, s. 676)⁶ spojku *a* hodnotí ako najvšeobecnejšiu parataktickú spojku (s. 107). Nesúhlasíme s tvrdením autorky, že touto spojkou je možné nahradiť všetky priradovacie spojky a spojkou *že* možno nahradiť všetky podradovacie spojky. Porovnajme si napr. komunikačné situácie: *dám si kávu a čaj* – *dám si kávu alebo čaj*. Ako vidno – pri zámene spojok sa zmení význam vety. Kladne hodnotíme podkapitolu 2.11, kde sa uvádzajú príklady z bežného života o správnych a nesprávnych pádových väzbách. Zároveň pád sa tu definuje ako „gramatická kategória, ktorá vyjadruje vzťah podstatného mena k iným podstatným menám“ (s. 121), čo vytvára obraz, akoby kategória pádu bola prítomná len v substantívach. Podobne máťúco znie definícia „Číslo slovných druhov je jednotné (vzťahuje sa na prvú, druhú a tretiu osobu – *ja, ty, on/ona/ono*) alebo množné“ (tamže), čo zužuje kategóriu čísla len na slovesá. Posledná podkapitola tejto rozsahovo najdlhšej kapitoly sa venuje syntaxi. Z pohľadu autorky (s. 132) oznamovaciu vetu charakterizuje klesavá a stúpavá⁷ melódia, pričom pri opytovacích vetách sa o melódii nezmiňuje – vzhľadom na rozdielnú melódiu pri zisťovacích a doplňovacích otázkach

⁶ Bez uvedenia tohto zdroja.

⁷ Poznamenávame, že základná schéma oznamovacích viet je indikatív + kadencia (Oravec – Bajžíková, 1986, s. 50), teda pri enunciatívnych vetách nemožno hovoriť o antikadencii.

by cieľová skupina čitateľov tejto príručky jej analýzu privítala najmä tam. S. 138 obsahuje vety na zopakovanie si syntaktického rozboru – škoda, že bezprostredne po týchto vetách nasledujú správne odpovede. Z didaktického hľadiska sa nám ako lepší formát javia záverečné testy (s. 224 – 225), ktorých riešenia autorka ponúka na konci knihy.

V úvode tretej kapitoly s pomenovaním *Tretia časť* (s. 141 – 201) sa dočítame o dejinách spisovnej slovenčiny, prostredná časť sa venuje lexike a ostatné strany sa zmieňujú o štylistike. Na začiatku tejto časti (s. 143) za závažný odborný nedostatok považujeme tvrdenie o tom, že staroslovienčina bola jedným z dialektov, ktorým rozprávali Slovania od 6. storočia. Je známe, že staroslovienčina je prvý a najstarší spisovný jazyk Slovanov (Dudášová-Kriššáková, 2015, s. 15), ktorý sa spája s pôsobením Konštantína a Metoda na Veľkej Morave, teda nemožno tu hovoriť o dialekte zo 6. storočia. Z toho pramení aj ďalšia diskrepancia, že staroslovienčina prišla do kontaktu s byzantskou misiou bratov Konštantína a Metoda (s. 144), akoby staroslovienčina na území Veľkej Moravy existovala ešte pred ich príchodom. Nepresne pôsobí aj autorkino (tamže, s. 143) konštatovanie, že „v gramatike sa skloňovali podstatné mená, prídavné mená, jazyk mal minulé čas, imperfektum, aorist, perfektum, pluskvamperfektum.“ – to vytvára obraz, akoby všetky ostatné slovné druhy boli v staroslovienčine neefektívne a imperfektum, aorist, perfektum, pluskvamperfektum akoby predstavovali popri minulom čase nejaké ďalšie kategórie, pričom vieme, že sú to (jednoduché a zložené) typy präterita.⁸ Ohľadom veľkomoravského obdobia sa nám podľa P. Žiga (2024, s. 29) žiada upresniť, že *Život Konštantína* a *Život Metoda* patria k najvýznamnejším **cyrilským** pamiatkam.⁹ Pri slovtvorbe sa zmienime o tom, že prefixy nestoja pred slovom (s. 154), lebo sú jeho súčasťou, stoja teda pred základom slova. Chyby obsahuje aj morfématická segmentácia (s. 156) – napr. *vod-o-vý* a *svad-ob-č-a-n* sa správne delí na *vod-ov-ý* a *svad-ob-č-an-θ* (Sokolová a kol., 1999, s. 387; 436), nehovoriac o ignorovaní nulových morféme. Do morfológie a derivácie M. Ryšková zahŕňa aj delenie slov na slabiky (s. 157 – 158), čo by sa z nášho pohľadu malo tematicky pričleniť skôr k zvukovej rovine. Oceňujeme prehľadné a systematické delenie lexiky (s. 159 – 177). Pri dialektizmoch autorka uvádza (s. 161), že západoslovenské a východo-

⁸ Porov. napr. J. Stanislav (1987).

⁹ M. Ryšková (s. 145) ich zaraďuje k hlaholským pamiatkam.

slovenské nárečia (na rozdiel od stredoslovenských) sa vyvíjali s tvrdou výslovnosťou, čo demonštruje na slovách *denko* [de-] (východ), *dienko* [d'ie-] (Orava) a *deska* [de-] (Záhorie), s čím v prípade východoslovenských nárečí nemožno súhlasiť, pretože práve ony sa vyznačujú najbohatšou mäkkostnou konsonantickou koreláciou spomedzi slovenských nárečových makroareálov.¹⁰ Zavádzajúce je aj konštatovanie, že nárečia „pomenúvajú jeden predmet rozličnými názvami“ (s. 161), čo by znamenalo, že v spisovnej slovenčine nie sú synonymá. Lexikálnu rozmanitosť slovenských nárečí autorka demonštruje na príklade lexémy *zemiak* (s. 162). Jednotlivé lexémy sa z geografického hľadiska uvádzajú chaoticky (napr. Orava, Záhorie, Šariš, Gemer, Trnava, Rusíni), pričom niektoré pomenovania zemiakov sú zapísané s -y, čo evokuje, že v slovenských nárečiach vo výslovnosti by malo byť zachované y. Okrem toho upresňujeme, že na Spiši sa *zemiaky* neoznačujú slovom *bandurky*, ale používa sa lexéma *gruľe* (ASJ 4, 1984, s. 77). Ďalej sa vysvetľuje rozdiel medzi polysémickými slovami a homonymami, ale lexikograficky ich autorka spracúva rovnako – ako polysémiu (s. 163). Strany 167 – 168 o gramatike a ortoepii neologizmov súvisiacich s internetom považujeme za prínosné. M. Ryšková k južnoslovanským jazykom zaraďuje aj srbochorvátčinu (s. 170). Dopĺňame, že spisovná srbčina a chorvátčina v súčasnosti predstavujú dva samostatné slovanské jazyky (Dudášová-Kriššáková, 2014, s. 129). Pri lexike sa M. Ryšková často odvoláva na 5. vydanie KSSJ. Publikácia ponúka prehľadne a graficky pútavo spracované slová cudzieho pôvodu s dôrazom na najčastejšie mylky vplyvom češtiny. Zo štylistiky protirečivo pôsobí konštatovanie, že náučný štýl charakterizujú neutrálne slová, pričom autorka zároveň dodáva, že náučný štýl je plný pojmov (s. 178). V rámci charakteristiky umeleckého štýlu sa pri epike uvádza, že rozprávač je v 3. osobe (s. 180), čím sa nezohľadňuje priamy rozprávač, ktorý je v 1. os. sg.¹¹ M. Ryšková vysvetľuje rozdiel medzi porekadlom a príslovím na pozadí toho, či obsahujú alebo neobsahujú ľudovú múdrosť (s. 183). Nazdávame sa, že pre cieľovú skupinu čitateľov tejto publikácie by perцепčne jednoduchšie bolo vysvetlenie, či z daných žánrov vyplýva alebo nevyplyva ponaučenie. Oceňujeme mnemotechnickú pomôcku na zapamätanie si jazykových štýlov (NAPRUH – náučný, administratívny, publicistický, rečnícky, umelecký, hovorový) a slohových postupov (VIOR –

¹⁰ Porov. napr. ASJ 1 (1968), R. Krajčovič (1988, s. 296) či E. Pauliny (1963).

¹¹ Porov. napr. J. Mistrík (2021, s. 326).

výkladový, informačný, opisný, rozprávací) (s. 178).¹² Posledná podkapitola (3.5) tejto časti sa venuje interpunkcii, ktorú autorka prehľadne rozpisuje aj s náležitými príkladmi (s. 184 – 201).

Vysoko hodnotíme poslednú kapitolu (*Štvrtá časť*, s. 203 – 235), pretože obsahuje prehľad častých pravopisných i gramatických chýb v písomnom prejave, ktoré autorka zozbierala z každodennej praxe v duchu kréda „poučme sa z chýb, ktoré robia iní“ (s. 204). Dôraz sa kladie na administratívny štýl. Tu sa odzrkadlili autorkine skúsenosti zo súkromnej sféry v oblasti žurnalistiky a marketingu. Táto kapitola sa na konci rámcuje dvoma testami s prevažne zatvorenými dichotomickými otázkami. V stručnom závere autorka odporúča čitateľom rýchlo a spoľahlivo overiť si správnosť výrazov v elektronických slovníkoch JÚLŠ SAV, v. v. i.

Na viacerých miestach (napr. s. 81, 97, 106, 189) sme zaznamenali písanie bodky za vetou pred zátvorkou – napr. *Na skúšku prišli ôsmi. (bolo ich osem)*. V publikácii sa operuje s pojmom *morféma*, čo jej na jednej strane dodáva odborný charakter, na druhej strane pre laického používateľa jazyka (ktorému je táto kniha primárne určená) sa nám použitie tohto termínu javí ako menej vhodné. Zdroje sa priamo v texte uvádzajú len sporadicky. M. Ryšková nepoužíva autorský plurál, čo je z pohľadu M. Walkovej (2014) typické pre anglické odborné texty, no na druhej strane to textu dodáva modernitu. Publikácia *Príručka slovenského jazyka pre každého* (2023) graficky pútavým spôsobom sprevádza čitateľa všetkými jazykovými rovinami slovenčiny a upriamuje jeho pozornosť na rôzne úskalia spisovného jazyka, čerpajúc predovšetkým z každodennej praxe autorkinho profesionálneho života. Škoda len, že sa v publikácii nepodarilo vyvarovať viacerých závažných odborných chýb a diskrepancií, ktorým by sa možno dalo predísť recenzným konaním. Veríme, že naše často kritické pripomienky autorku neodradia od ďalšieho publikovania v tematike jej rodného jazyka, ku ktorému prechováva úctu a v ktorom má záľubu. Vyjadrujeme nádej, že tento článok pomôže obmedziť nechcené šírenie odborných nezrovnalostí predovšetkým v laickej verejnosti, čo je zamýšľaným cieľom aj tejto príručky pre slovenský jazyk.

Jozef Bilský

Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

¹² M. Ryšková dopĺňa, že VIOR je skoro ako DIOR – stačí zameniť jedno písmeno (s. 178).

LITERATÚRA

ASJ 1 – Atlas slovenského jazyka I. Vokalizmus a konsonantizmus. Časť prvá: Mapy. Zost. J. Štolc a kol. Bratislava: Veda 1968. 314 s.

ASJ 4 – Atlas slovenského jazyka IV. Lexika. Časť prvá: Mapy. Zost. A. Habovštiak. Bratislava: Veda 1984. 464 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove 2014. 224 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, Júlia: Vývin rusínskeho jazyka a dialektológia. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove – Ústav rusínskeho jazyka a kultúry 2015. 286 s.

KRAJČOVIČ, Rudolf: Vývin slovenského jazyka a dialektológia. Bratislava: SPN 1988. 344 s.

MISTRÍK, Jozef: Štylistika. 4. vydanie. Bratislava: Veda 2021. 598 s.

ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax. Bratislava: SPN 1986. 261 s.

ORAVEC, Ján a kol.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia. Bratislava: SPN 1984. 232 s.

PAULINY, Eugen. Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1963. 358 s.

PSP – Pravidlá slovenského pravopisu. Red. M. Považaj. 3., upravené a doplnené vydanie. Bratislava: Veda 2000. 592 s.

RUŽIČKA, Jozef a kol.: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

RYŠKOVÁ, Miroslava: Príručka slovenského jazyka pre každého. Bratislava: IKAR 2023. 247 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava a kol.: Morfematický slovník slovenčiny. Prešov: Náuka 1999. 531 s.

STANISLAV, Ján: Starosloviensky jazyk 2. Bratislava: SPN 1987. 320 s.

ŽIGO, Pavol: Ako čítať a interpretovať texty v starej slovenčine a češtine. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave 2024. 210 s.

ELEKTRONICKÉ ZDROJE

BUNO, Milan: Príručka slovenského jazyka pre každého. S touto knihou budete mať slovenčinu v malíčku! Dostupné na <https://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/682609-prirucka-slovenskeho-jazyka-pre-kazdeho-s-touto-knihou-budete-mat-slovenčinu-v-malicku/> [cit. 20. 10. 2025].

WALKOVÁ, Milada: Rozdiely medzi slovenským a angloamerickým odborným štýlom na príklade jazykovedných textov. In: Jazyk a kultúra, 2014, roč. 5, č. 19 – 20. Dostupné na <https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo19-20.html> [cit. 20. 10. 2025].

<https://www.motilife.sk/experts/miroslava-ryskova> [cit. 20. 10. 2025].

<https://www.youtube.com/watch?v=fXuQXR9MPmk> [cit. 20. 10. 2025].

SPYTOVALI STE SA

Vcelku či v celku? – „V textoch sa nám často vyskytuje označenie *bravčové mäso vcelku*. Dostali sme podnet od zákazníka, že slovo *vcelku* sa má písať oddelene – *v celku*. Mohli by ste sa vyjadriť, ktorý výraz je správny?“ (otázka redaktora textov pre obchodný reťazec)

Pri príslovke *vcelku* slovníky uvádzajú dva významy: 1. so zreteľom na celok, vo všeobecnosti, celkove, napr. *vec treba posúdiť vcelku*, 2. spolu, dovedna, napr. *črtalo sa vcelku päť možností* (porov. Krátky slovník slovenského jazyka, 2003; ďalej KSSJ, podobne Slovník slovenského jazyka, V, 1965; ďalej SSJ). V prípade, na ktorý sa pýta redaktor, však ide o iný význam, a to význam celistvosti. Ten približuje výklad slova *celok*: „samostatný, relatívne jednotný útvar členiteľný na časti“, napr. *územný celok, štátny celok* (KSSJ); „súhrn jednotlivých častí tvoriacich jednotný útvar“, napr. *administratívny celok, literárny celok* (Slovník súčasného slovenského jazyka, A – G, 2006). KSSJ medzi príkladmi zachytáva aj spojenie *šaty v celku* s výkladom „v jednom kuse“, rovnaký príklad sa uvádza v SSJ (1, 1959).

Odpoveď na otázku redaktora by teda mohla byť jednoduchá: sporný výraz má byť v tvare predložkového spojenia, čiže *bravčové mäso v celku*. Vieme však, že veľa prísloviiek vzniklo z predložkových spojení, a to predložky s podstatným menom, porov. *predpoludním* ← *pred poludním*, *poobede* ← *po obede*, *dokopy* ← *do kopy*, *nakoniec* ← *na koniec*, *napríklad* ← *na príklad*, *schuti* ← *z chuti*, *naoko* ← *na oko*. Proces prechodu od predložkového spojenia k príslovke je v súčasnej slovenčine živý. Dokazuje to početná skupina variantných dvojíc, ktoré sa používajú ako príslovka i predložkové spojenie (s príslovkou alebo podstatným menom) a takto sú spracované aj v slovníkoch, pričom na prvom mieste sa uvádza príslovka a za ňou predložkový výraz, napr. *naboso*, pís. i *na boso*; *dobiela*, pís. i *do biela*; *načerveno*, pís. i *na červeno*; *dosucha*, pís. i *do sucha*; *nadoraz*, pís. i *na doraz*; *odvčera*, pís. i *od včera*; *ododnes*, pís. i *odo dnes*; *nazajtra*, pís. i *na zajtra*.

Podobný proces pozorujeme pri spojení *v celku*, i keď treba povedať, že v mase niekoľko desiatok tisíc dokladov na príslovku *vcelku* v lexikál-

nom korpuse nie je možné vyselektovať jej použitie vo význame „v celistvosti/v jednom kuse“. Na ilustráciu uvedieme niekoľko príkladov: ... *po-prosila som čašníka, nech mi prinesie jednu rajčinu, hoci aj vcelku...* (Jana Benková: Uličnica) – *Neviem, či žije posádka, ale loď ostala vcelku...* (Jana Plauchová: Úvod do teórie chaosu) – ... *kmeň sa našťastie nerozpadol a vcelku zastal až dolu pri rieke*. (Mária Furmanová: Po stopách. Dobrodružstvo v džungli) – *Plán dovolení určuje zamestnávateľ /so súhlasom zástupcov zamestnancov/ tak, aby si zamestnanec mohol vyčerpať dovolenku spravidla vcelku a do konca kalendárneho roka*. (Hospodárske noviny, 2010) – *Umytý baklažán pečieme vcelku na plechu v rúre, kým nezmäkne*. (dieta.sk) – *Tabletu prehltnite vcelku a zapite troškou vody*. (desitin.sk) – ... *mihalnice vcelku si dokážete nalepiť aj sama doma*. (prezenu.noviny.sk) – *Predám [auto] vcelku alebo rozpredám na náhradné diely*. (autobazar.slovenskainzercia.sk).

Ak máme odpovedať na otázku redaktora, nemôžeme nereflektovať fakt, že v súčasnej slovenčine sa tak v beletrii, ako aj v publicistike popri predložkovom výraze *v celku* vo význame „v celistvosti, v jednom kuse“ používa i príslovka *vcelku*. Je veľmi pravdepodobné, že opísaný posun sa odrazí v spracovaní príslovky *vcelku* v budúcich lexikografických príručkách tak, že sa vo do výkladu pridá tento ďalší význam, pričom sa pri ňom ako variant uvedie predložkový výraz *v celku*.

Silvia Duchková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, v. v. i.

Z WEBOVEJ PORADNE

Autobusa či autobusu? – Je správne spojenie *odchod autobusa* zo *zastávky*?

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) aj v Pravidlách slovenského pravopisu (2013) sa pri slovách *autobus*, *mikrobus* a *trolejbus* uvádza popri genitívnej prípone jednotného čísla *-u* aj zriedkavejšie používaná prípona *-a*. To znamená, že ide o dvojtvár a správne sú obe spojenia: *odchod autobusu z parkoviska* i *odchod autobusa z parkoviska*. Odporúčame Vám však uprednostniť variant z *autobusu*, ktorý je frekventovanejší.

O slovách *odbavenie* a *vybavenie*. – Ktoré spojenie je správne: *odbavenie cestujúcich na letisku* alebo *vybavenie cestujúcich na letisku*?

Vo význame „urobiť, dokončiť (istý úkon, povinnosť ap.)“ sú správne oba výrazy *odbaviť* aj *vybaviť*. Analogicky význam „vykonanie istých úkonov, povinností“ možno vyjadriť podstatným menom *vybavenie* aj *odbavenie* a správne je spojenie *vybavenie cestujúcich na letisku* aj *odbavenie cestujúcich na letisku*, napr. vo vete *Predmetom fakturácie sú doplnkové služby ako vybavenie/odbavenie cestujúcich na letisku, colná kontrola, pasová kontrola a detekčná kontrola*.

Význam slova *leháro*. – Je slovo *leháro* spisovné a aký je jeho význam?

Slovo *leháro* je český slangový výraz, v slovenčine je rovnako ako v češtine nespisovný a jeho neutrálne slovenské ekvivalenty sú (podľa kontextu) slová *odpočinok*, *oddych*, *pohoda*, *pokoje*. V rovnakom význame sa v slovenčine používa aj slangový výraz *veget*.

Názov nového predmetu. – Dobrý deň, ako sa nazýva predmet, ktorým sa v obchode pri platení oddeľujú nákupy na páse? *Predelovač* alebo *oddelovač*?

Predmet, ktorým sa v obchodoch oddeľujú nákupy vyložené na páse, nemá pravdepodobne špeciálne pomenovanie, no keď vychádzame z vý-

znamov sloviess *predel'ovat'* „rozdeľovať“ na dvojce“ a *oddel'ovat'* „rozkladať“ na samostatné časti“, z dvojice označení *predel'ovač* a *oddel'ovač* je vhodné pomenovanie *oddel'ovač* (na fungovanie slova *oddel'ovač* v uvedenom význame sú doklady aj v textoch na internete).

Predložka *bezo*. – Ako je správne: *Naplnil jeho vôľu bezo zvyšku* alebo *bez zvyšku*?

Slabičné predložky sa pri spájaní so slovami začínajúcimi sa na rovnakú spoluhlásku alebo párovú spoluhlásku čo do znelosti nevokalizujú, čiže nepriberajú samohlásku *o*, napr. *cez zimu, cez sutinu, cez známych*. Táto zásada sa týka aj predložky *bez*: *bez zmeny, bez sporu, bez zvyšku*. Vokalizovaná predložka *bezo* je iba v spojení *bezo mňa*.

Bodka za odkazom. – Ak sa veta končí internetovým odkazom, uvádza sa za ním bodka? Niektorí bodku nepíšu a odôvodňujú to tým, že by mohlo dôjsť k problému so správnym prelinkovaním.

Na konci vety, ktorá sa končí internetovým odkazom alebo e-mailovou adresou, sa ako za každou oznamovacou vetou píše bodka. Keďže je všeobecne známe, že webové odkazy a adresy sú bez bodky na konci, myslíme si, že v súčasnosti sú internetoví používatelia natoľko zorientovaní, že by im nemalo robiť problém rozlíšiť adresu webovej stránky od ostatnej interpunkcie.

Sloveso *brebentit*. – Je sloveso *brebentit'* spisovné a čo znamená?

Sloveso *brebentit* je české expresívne slovo a znamená „hovoriť rýchlo a nezrozumiteľne“. Slovenské ekvivalenty českého slovesa *brebentit* sú *mrmlať, brblat', rapotať, drmolit', trkotať, mlieť* ap.

Skloňovanie slova *zora*. – Je správne *Auróra je bohyňa rannej zory* alebo *Auróra je bohyňa ranného zore*?

Podstatným menom *zora*, ktoré sa obyčajne používa v tvare množného čísla *zore*, sa pomenúva jasné osvetlenie horizontu nielen pred východom slnka, ale aj pred západom slnka (*ranná zora, večerná zora* aj *ranné zore, večerné zore*). Podstatné meno *zora* má v genitíve jednotného čísla tvar *zory* a v genitíve množného čísla tvar *zôr*, preto v súvislosti so starorímskou bo-

hyňou Aurórou, ktorá sa nazýva aj *Zora* či *Zornička*, možno použiť spojenie *Auróra je bohyňa rannej zory* alebo *Auróra je bohyňa ranných zôr* (nie *rannej zore*).

Ako možno nazvať predajňu šišiek? – Môžeme obchod *Doughnut Shop* po slovensky nazvať *šiškáreň*?

Anglické pomenovanie *Doughnut Shop* možno do slovenčiny preložiť ako *predajňa šišiek*. Jednoslovné pomenovanie *šiškáreň* je utvorené správne príponou *-áreň*, ktorou sa z podstatných mien tvoria aj názvy miesta, kde sa vyrába (alebo predáva) vec označená v slovnom základe, napr. *bryndziareň*, *mliekareň*, *zmrzlináreň*, *syráreň*.

Vyjadrenie budúceho času. – Prečo nie sú správne spojenia *ide byť Veľká noc* alebo *idem byť chorý*?

Budúci čas slovesa *byť* má podobu *bude* (*bude Veľká noc*, *bude prestávka*). V slovenčine sa síce sloveso *ísť* používa okrem iného aj ako sponové sloveso vyjadrujúce začiatočnú fázu stavu (*ide nov*, *ide mu do plaču*) a hovorovo aj ako limitné sloveso vyjadrujúce v spojení s neurčitkom iného slovesa prípravný stav pred uskutočnením deja (napr. *išlo ho rozhodiť*), ale konštrukcie typu *ide byť Veľká noc*, *ide byť prestávka* alebo *idem byť chorý* sú pre slovenčinu neprirodzené a treba ich nahradiť spojením *bude Veľká noc*, *ide Veľká noc* resp. *blíži sa Veľká noc*, či *budem chorý*, *ide na mňa choroba*.

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

HRUBANIČOVÁ, Ingrid: <i>Hráčstvo, kolegovstvo</i> – pár poznámok k premenám interpretácie vyjadrovania významu hromadnosti (kolektívnosti) pri označovaní osôb	74
HUNTATA, Tomáš: Slovnodruhový prechod ako jazykový fenomén: terminologické a klasifikačné nuansy (na príklade lexikalizovaných prefixoidov)	204
IVANOVÁ, Martina: <i>Jeden za všetkých, všetci za jedného</i> . Asociatívne plurály s formantom <i>-ovci</i> v slovenčine	129
KAČALA, Ján: Aký je vid existenciálneho slovesa <i>byť</i>	3
KAČALA, Ján: O čom vypovedajú syntagmy v slovenčine	193
KAČALA, Ján: Slovtvorná kvantitatívna variácia <i>-e/-ie</i> a <i>0/-ie</i> ako súčasť rytmického zákona	321
KRÁLIK, Ľubor: K pôvodu priezviska <i>Hevier</i> (venované Danielovi Hevierovi k narodeninám)	333
KROLČIKOVÁ, Romana: O ustaľovaní a variantnosti lexikálnej jednotky <i>check-out</i> a jej domácich ekvivalentov	16
MISLOVIČOVÁ, Sibyla: <i>Komplexita</i> či <i>komplexnosť</i> alebo o niektorých podstatných menách s príponami <i>-ita</i> a <i>-osť</i>	145
MOLNÁR SATINSKÁ, Lucia: Rodovo inkluzívne používanie slovenčiny: výzvy a možnosti	65
PIATKOVÁ, Kristína – STANKOVÁ, Mária: Slovné spojenie <i>sivá/šedá zóna</i> v slovenských online médiách	265
RIPKA, Ivor: Podľa akých noriem prepisujeme z cyriliky vlastné mená? (Úvaha o rešpektovaní či akceptovaní príslušných paragrafov Pravidiel slovenského pravopisu)	87
ŠIMON, František – DANKO, Ján: Anatomické termíny <i>tarsus</i> a <i>metatarsus</i> a ich slovenské ekvivalenty	30
ŠIMON, František – PAVLÁKOVÁ, Ema – ŠIBALOVÁ, Mária: Slovenské ekvivalenty anatomického termínu <i>cranialis</i>	338
VALENTOVÁ, Iveta: Je priezvisko <i>Kundek</i> hanlivé?	150
ŽIGO, Pavol: Predsavzatia a skutočnosti v diele Ľudovíta Štúra	257

TERMINOLOGICKÉ SÚPISY

HRABOVSKÝ, Michal – KLIMENT, Ján – VANČOVÁ, Iveta: Druhové mená menej známych stredomorských rastlín	36
--	----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Človečina na M – akí sme navonok z pohľadu nárečí (1. časť). M. Kotvanová.....	345
Čo prezradí zrezaný strom (1. časť). L. Dvornická.....	157
Čo prezradí zrezaný strom (2. časť). L. Dvornická.....	220
Kaša je mať naša. D. Šimunová.....	96
Nádoby na jedlo v Gemeri. S. Ondrejčíková.....	278
Taško je to jesci, čo nesce do hubi lésci. D. Šimunová.....	42

ROZLIČNOSTI

Baby zelenina. K. Piatková.....	109
Vtáka poznáš po perí, človeka po nárečí (Mapka – aplikácia na zobrazenie nárečových ukážok na mape) R. Krolčíková – K. Gajdošová.....	174
O slovese <i>vážbiť</i> . J. Páleníková.....	170
O výraze <i>mousse</i> . K. Piatková.....	359
Poznáte slovné spojenie <i>širinu-marinu</i> ? M. Smatana.....	113
Sloveso <i>energizovať</i> . J. Páleníková.....	52
Význam športového termínu <i>libero</i> . I. Ripka.....	291
Webový korpus slovenčiny <i>ARANEUM + HPLT + FineWeb2</i> . R. Garabík.....	292
<i>Zazimovať – odzimovať</i> . S. Duchková.....	233

SPRÁVY A POSUDKY

Jubileum našej kolegyne I. Hrubaničovej. I. Vančová.....	180
Magdaléne Petrufovej – lexikografke par excellence. N. Janočková.....	236
Niektoré tajomstvá slovenčiny odhalené. P. Jakubek.....	302
Sto rokov od narodenia Jozefa R. Nižnanského (* 1925 – † 1996). M. Smatana.....	239
Výnimočné a komplexné syntetické dielo o skladbe slovenského jazyka. F. Ruščák.....	298
Vyšla nová terminologická príručka. P. Žigo.....	120
Zákutia i úskalia slovenčiny v novej Príručke slovenského jazyka pre každého. J. Bilský.....	362

SPYTOVALI STE SA

Mileniál alebo milenián. S. Duchková.....	55
Načítavateľ. S. Duchková.....	185
Svalovica a svalovka. J. Páleníková.....	318
Urban golf a adventure golf. K. Piatková.....	247
Vcelku či v celku? S. Duchková.....	371
Výraz <i>panko</i> . J. Páleníková.....	125
Zauhľený. S. Duchková.....	123

Z WEBOVEJ PORADNE

Ako možno nazvať predajňu šišiek?	375
<i>Autobusa</i> či <i>autobusu</i> ?	373
<i>Bachledova dolina</i>	250
<i>Berlínsky múr</i>	254
Bodka za odkazom	374
Cudzie geografické názvy	250
Čo je <i>podvinok</i> ?	61
Historický názov akadémie	250
<i>Kanonický</i> a <i>kánonický</i>	187
Konkrétne a abstraktné podstatné mená	57
Názov nového predmetu	373
Názov predajne s obuvou	62
Názvy orgánov školy	254
O slovách <i>odbavenie</i> a <i>vybavenie</i>	373
O zámenách <i>tu</i> a <i>sem</i>	58
<i>Oblička</i> a <i>l'advina</i>	58
<i>Obliekať číslo</i> ?	59
<i>Obojsmerná cesta</i>	62
Obyvateľ Rakúsko-Uhorska	254
Obyvateľské názvy	59
Obyvateľský názov	190
<i>Osobitá</i>	57
Pomenovania členov rodiny	190
Pomenovanie meracieho nástroja	189
Pomenovanie z angličtiny	60
Používanie slova <i>rande</i>	251
Predložka <i>bezo</i>	374
Predložka v názvoch s miestnym určením	59
<i>Pri hrad</i> ?	189
Pridavné mená <i>baltický</i> a <i>baltský</i>	253
Pridavné mená	188
Pridavné meno <i>ochucujúci</i> ?	191
<i>Richelieu</i>	255
Rod skratky	252
<i>Rubikova kocka</i>	252
<i>Rudohorie</i>	252
<i>Scudzenie</i> a <i>odcudzenie</i>	255
Skloňovanie cudzích ženských mien	251
Skloňovanie názvov miest	253
Skloňovanie slova <i>uhlie</i>	189

Skloňovanie slova <i>zora</i>	374
Slová so základom <i>-mrd-</i>	60
Sloveso <i>brebentit</i>	374
Sloveso <i>ocertifikovať</i>	188
Sloveso <i>upriestranit'</i>	189
Slovo <i>kancelária</i> v názvoch	59
Tvary rozkazovacieho spôsobu	187
<i>Uhorský rok</i>	253
<i>Umyvárka</i>	189
<i>Uondaný</i>	187
<i>Vinenie</i>	62
Vyjadrenie budúceho času	375
Výslovnosť skratky	191
Výslovnosť cudzích názvov značiek áut	252
Význam slova <i>leháro</i>	373
Zložené prídavné meno	191

PRIPOMÍNAME SI	63, 128, 192, 256, 320
-----------------------------	------------------------

Informácie autorom	64
Obsah 59. ročníka	376
Index 59. ročníka. S. Mislovičová	380

Index 59. ročníka

A

adaptácia cudzích slov: ustaľovanie a variantnosť výrazu *check-out* 16 – 30

adventure golf, význam a používanie 247 – 249

audiokniha, význam a používanie 186

autobus, skloňovanie 373

B

babyzelenina, význam a používanie 109 – 112

Bachledova dolina, pravopis 250

baltický, význam a používanie 253 – 254

baltský, význam a používanie 253 – 254

Berlínsky múr, pravopis 254

bezo, používanie 374

Bianca, skloňovanie 251

blana, mozgová b., význam a používanie 341

brebentit, význam a používanie 374

brúsny, význam a používanie 188

budúci čas, používanie 375

C

certifikovať, význam a používanie 188

D

dialektológia: kaša v slovenských nárečiach 96 – 108; nárečové zdroje v aplikácii *Mapka* 174 – 179; názvy pokrmov v slovenských nárečiach 42 – 51; pomenovanie ľudských vlast-

ností a črt slovami na spoluhlásku *m* 345 – 358; potraviny ľudí a zvierat v slovenských nárečiach 278 – 290; strom v slovenských nárečiach 157 – 169, 220 – 232; význam a používanie výrazu *širinu-marinu* 113 – 119

dochucovací, význam a používanie 191

domov, význam a používanie 58

ĎUROVIČ, Ľubomír, pripomienka 63

E

energetizácia, význam a používanie 52

energizátor, význam a používanie 52 – 54

energizácia, význam a používanie 52 – 54

energizovanie, význam a používanie 52 – 54

energizovaný, význam a používanie 52 – 54

energizovať, význam a používanie 52 – 54

energizujúci, význam a používanie 52 – 54

F

FURDÍK, Juraj, pripomienka 256

G

GIANITSOVÁ-OLOŠTIAKOVÁ, Lucia, nekrológ 63

golf, mestský g., zážitkový g., význam a používanie 247 – 249

gramatika: asociatívne plurály s formantom *-ovci* 129 – 144; používanie hromadných podstatných mien typu *študentsivo* 74 – 87; používanie rodovo inkluzívneho jazyka 65 – 74; vid slovesa *byť* 3 – 16

H

Hevier, pôvod priezviska 333 – 337

HLADKÝ, Juraj, pripomienka 256

hlavový, *h-é nervy*, význam a používanie xxx – xxx

hráčstvo, význam a používanie 74 – 87

Hrádok, skloňovanie 253

HRUBANIČOVÁ, Ingrid, medailón 180 – 184

Hyundai, výslovnosť 252

CH

check-out, význam a používanie 16 – 30

CHOCHOLOVÁ, Bronislava, pripomienka 320

K

KAČALA, Ján: Skladba slovenského jazyka, recenzia 298 – 301

kancelária, pravopis 59 – 60

kanonický, význam a používanie 187

kánonický, význam a používanie 187

kaudálny, význam a používanie 341

KLIMENT, Ján, nekrológ 192

kolegovstvo, význam a používanie 74 – 87

komplexita, význam a používanie 145 – 150

komplexnosť, význam a používanie 145 – 150

korpusová lingvistiká: webové korpusy slovenčiny 292 – 297

KRALČÁK, Ľubomír, pripomienka 128
kraniálny, význam a používanie 338 – 344

Kundek, pôvod priezviska 150 – 156

kyslík, význam a používanie 57

L

ľadvina, význam a používanie 58

lexikológia: slovnodruhovú prechody 204 – 219

lebka, význam a používanie 338 – 344

lebkový, význam a používanie 338 – 344

leháro, význam a používanie 373

libero, význam a používanie 291 – 292

M

medailóny: HRUBANIČOVÁ, Ingrid 180 – 184; NIŽNANSKÝ, Jozef. R. 239 – 246; PETRUFOVÁ, Magdaléna 236 – 239

metatarzálny, *m-a kosť*, význam a používanie 34

mileniál, *milenián*, význam a používanie 55 – 56

mousse, význam a používanie 359 – 361

mozgový, význam a používanie 338 – 344

mrdat', *mrdnúť*, význam a používanie 60

N

načítavať, význam a používanie 185 – 186

načítavateľ, význam a používanie 185 – 186

načítavateľka, význam a používanie 185 – 186

načítavateľský, význam a používanie 185 – 186

navijací, význam a používanie 189

nerv, *n. hlavový*, význam a používanie 339 – 342

NÍŽNANSKÝ, Jozef. R., spomienkový medailón 239 – 246

nosiť číslo, význam a používanie 59

O

oblička, význam a používanie 58

obliekať číslo, význam a používanie 59

obloha, význam a používanie 57

obojsmerný, význam a používanie 62

obuv, význam a používanie 62

obviňovanie, význam a používanie 62

ocertifikovať, význam a používanie 188

odbavenie, význam a používanie 373

odcudzenie, význam a používanie 255

oddelovač, význam a používanie 373

odubytovať/odubytovávať (sa), význam a používanie 28 – 30

odzimovať, význam a používanie 233 – 235

ochucovací, význam a používanie 191

ochucujúci, význam a používanie 191

oramika, význam a používanie 60 – 61

Osobitá, pravopis geografického názvu 57

P

panko, význam a používanie 125 – 127

päta, *päťová kosť*, význam a používanie 34

PETRUFOVÁ, Magdaléna, medailón 236 – 239

Peugeot, výslovnosť 252

podpätie, *podpäťová kosť*, význam a používanie 34

poslucháčstvo, význam a používanie 74 – 87

pravopis: prepis z cyriliky 87 – 95

predčítač, význam a používanie 185 – 186

predčítateľ, význam a používanie 185 – 186

predčítavač, význam a používanie 185 – 186

predčítavať, význam a používanie 185 – 186

predelovač, význam a používanie 373

predlaktie, význam a používanie 32

predloha, význam a používanie 61

predpätie, význam a používanie 34

predpäťový, *p-á kosť*, význam a používanie 34

predpriehlavkový, *p-á kosť*, význam a používanie 33

predpriehlavok, význam a používanie 30 – 35

pri, význam a používanie 189

priehlavkový, *p-á kosť*, význam a používanie 33

priehlavok, význam a používanie 30 – 35

priestor, *dať p.*, význam a používanie 189 – 190

Prochot'an, význam a používanie 190

R

rande, skloňovanie 251

recenzie: KAČALA, Ján: Skladba slovenského jazyka 298 – 301; Príručka slovenského jazyka pre každého 362 – 370; VALENTOVÁ, Iveta – KRÁLIK, Ľubor – HARVALÍK, Milan – HLADKÝ, Juraj – ZÁVODNÝ, Andrej – IMRICHOVÁ, Mária – GAŁKOWSKI, Artur – BIJAK, Urszula – BAUKO, Ján: Slovenská onomastická terminológia 120 – 122; RYŠKOVÁ, Miroslava: Príručka slovenského jazyka pre každého 362 – 370; ŽIGO, Pavol: V slovenčine je to tak. Tajomstvá a pravdy o našom jazyku 302 – 317

Renault, výslovnosť 252

Richelieu, skloňovanie 255

Rubikova kocka, pravopis 252

Rudohorie, pravopis 252

Ružomberok, skloňovanie 253

RYŠKOVÁ, Miroslava: Príručka slovenského jazyka pre každého, recenzia 362 – 370

S

scudzenie, význam a používanie 255

sem, význam a používanie 58 – 59

senzitivita, význam a používanie 145 – 150

senzitivnosť, význam a používanie 145 – 150

sivá/šedá zóna, význam a používanie 265 – 277

stáčací, význam a používanie 189

svalovica, význam a používanie 318 – 319

svalovka, význam a používanie 318 – 319

syntax: syntagmy v slovenčine 193 – 203

Š

širinu-marinu, význam a používanie 113 – 119

šiškáreň, význam a používanie 375

špecifickosť, význam a používanie 145 – 150

špecifika, význam a používanie 145 – 150

špecifikum, význam a používanie 145 – 150

špecifita, význam a používanie 145 – 150

študentstvo, význam a používanie 74 – 87

ŠTÚR, Ľudovít, 210. výročie narodenia 257 – 264

T

tarzálny, t-a kosť, význam a používanie 34

terminológia: anatomické názvy tarsus a metatarsus a ich slovenské ekvivalenty 30 – 35; druhové mená menej známych stredomorských rastlín 36 – 41; slovenské varianty termínu cranialis 338 – 344

tu, význam a používanie 58 – 59

U

UEFA, výslovnosť skratky 191

uhlie, skloňovanie 189

uhorský rok, význam a používanie 253

umeleckoremeselný, pravopis 191
umyváreň, skloňovanie 189
umyvárka, skloňovanie 189
UPS, rod skratky 252 – 253
urban golf, význam a používanie 247 – 249
ušťvaný, význam a používanie 187
uťahaný, význam a používanie 187
utrmácaný, význam a používanie 187

V

VALENTOVÁ, Iveta – KRÁLIK, Ľubor – HARVALÍK, Milan – HLADKÝ, Juraj – ZÁVODNÝ, Andrej – IMRICHOVÁ, Mária – GAŁKOWSKI, Artur – BIJAK, Urszula – BAUKO, Ján: Slovenská onomastická terminológia, recenzia 120 – 122
 VAŇKO, Juraj, pripomienka 128
väzbiť, význam a používanie 170 – 173
vcelku, v celku, pravopis a používanie 371 – 372
Veronica, skloňovanie 251
vinenie, význam a používanie 62
vnútrolebkový, význam a používanie 338 – 344
vybavenie, význam a používanie 373
vyšťavený, význam a používanie 187

vzorkovnica, význam a používanie 61

Z

zamestnanectvo, význam a používanie 74 – 87
zápästie, význam a používanie 33
záprstie, význam a používanie 33
zauhľený, význam a používanie 123 – 125
zauhľiť, zauhľovať, význam a používanie 123 – 125
zauhľovací, význam a používanie 123 – 125
zauhľovanie, význam a používanie 123 – 125
zauhľovanie, význam a používanie 123 – 125
zazimovať, význam a používanie 233 – 235
zobojsmernený, z-á cesta, význam a používanie 62
zora, skloňovanie 374
zvinovací, význam a používanie 189

Ž

žiacťo, význam a používanie 74 – 87
 ŽIGO, Pavol: V slovenčine je to tak. Tajomstvá a pravdy o našom jazyku, recenzia 302 – 317

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300